

**LASTENSUOJELUN STIGMA: LASTENSUOJELUN
KOKEMUSASIAANTUNTIJOIDEN KOKEMUKSIA STIGMASTA**

Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiaalitieteiden laitos
Maisterintutkielma
Sosiaalityö
10.11.2020
Katriina Kallio

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos/Institution– Department Sosiaalitieteiden koulutusohjelma
Tekijä/Författare – Author Katriina Kallio		
Työn nimi / Arbetets titel – Title Lastensuojelun stigma: Lastensuojelun kokemusasiantuntijoiden kokemuksia stigmasta		
Oppiaine /Läroämne – Subject sosiaalityö		
Työn laji/Arbetets art – Level Maisterintutkielma	Aika/Datum – Month and year marraskuu 2020	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages 53 s. + liitteet
<p>Lastensuojelua kohtaan esiintyy paljon ennakkoluuloja ihmisten puheissa ja mediassa. Tässä työssä tutkitaan sitä, miten lastensuojelun kokemusasiantuntijoina toimivat nuoret ovat kokeneet lastensuojeluun liitetyn stigman kohtaamisissaan muiden ihmisten kanssa. Tutkimuksen kohteena ovat lastensuojelun kokemusasiantuntijoina toimivat nuoret. Tutkielmassa tarkastellaan lastensuojelun kokemusasiantuntijana toimimista suhteessa haastateltujen nuorten kokemuksiin stigmasta ja omaan menneisyyteen lastensuojelun asiakkaana. Tutkimuksen teoreettinen tausta koostuu stigman käsitteestä, kokemusasiantuntijatoiminnan tarkastelusta ja lastensuojelun julkisuuskuvaa ja lastensuojelun asiakkaiden kokemuksia koskevasta tutkimuksesta.</p> <p>Tutkimusta varten haastateltiin viittä lastensuojelun kokemusasiantuntijana toimivaa nuorta yksilöteemahaastattelulla. Aineisto analysoitiin teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä käyttäen.</p> <p>Tutkimuksen tuloksena käy ilmi, että haastatellut nuoret ovat kohdanneet lastensuojelun leimaan liittyviä ennakkoluuloja ja erityiskohtelua opettajien osalta, ikätovereiltaan sekä ikätovereiden vanhemmilta. Nuoret ovat käyttäneet erilaisia sopeutumiskeinoja leiman kanssa eläessään. Erityisesti he ovat salanneet lastensuojelun asiakkuutensa, tai punninneet, milloin lastensuojelun asiakkuuden paljastaminen on heille turvallista. Lastensuojelun asiakkaina olleet nuoret ovat kokeneet syrjintää erityisesti koulumaailmassa. Haastatelluilla nuorilla on kokemuksia hylätyksi tulemisesta opiskelijavalinnoissa lastensuojelun asiakkuuden vuoksi ja he ovat kokeneet kannustuksen puutetta aikuisilta jatko-opintoihin hakeutumisen suhteen. Haastatelluilla nuorilla on ollut häpeän kokemuksia erilaisesta perhetaustastaan johtuen aiemmin nuoruudessaan, mutta iän karttuessa häpeän tunteet ovat laimenneet. Kokemusasiantuntijatoiminta on ollut nuorille voimaantumisen kokemuksia tarjoavaa toimintaa ja auttanut nuoria jäsentämään vaikeita elämän kokemuksia. Kokemusasiantuntijatoiminnassa on tavannut muita samassa tilanteessa olevia nuoria. Toiminnassa on saanut tuntea olevansa asiantuntija ja päässyt vaikuttamaan yhteiskunnallisellakin tasolla puhumalla omista kokemuksistaan muille nuorille, ammattilaisille ja päättäjille. Lastensuojelun stigman suhteen kokemusasiantuntijatoiminta on tarjonnut vertaistukea omien kokemusten pohtimisessa.</p> <p>Johtopäätöksenä todetaan, että lastensuojelun stigma on yhteisössä syntyvä ilmiö, johon nuoret ovat joutuneet yksilöinä vastaamaan. He ovat joutuneet selittämään itselleen muiden ihmisten ennakkoluuloista käytöstä kokiessaan syrjintää ja erityistä kohtelua. Tilanne on haastava nuorille ja he vaikuttavat jäävän varsin yksin tilanteissa, joissa ennakkoluulot tulevat esiin. Nuoret kaipaavat aikuisilta, kuten opettajilta ja sosiaalityöntekijöiltä, tukea ja kannustusta. Lastensuojeluun liitetty häpeä vaikuttaa olevan yhteisötason häpeää, ei niinkään asiakkaiden itsensä häpeää asiasta. Kokemusasiantuntijatoiminta on auttanut jäsentämään ja ottamaan haltuun omia elämänkokemuksia. Toiminnassa on jaettu vaikeitakin lastensuojelun asiakkuuteen liittyviä kokemuksia vertaisten kanssa ja tämä on edesauttanut menneisyyden jäsentämistä ja omaa voimaantumista.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords lastensuojelu lastensuojelun asiakkuus kokemusasiantuntija stigma		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	2
2 TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN TAUSTA	4
2.1 Stigman käsite ja aikaisempi tutkimus sosiaalityöstä ja leimasta	4
2.2 Kokemusasiantuntijuus toimintana lastensuojelussa	11
2.3 Lastensuojelun julkisuuskuva ja asiakkaiden omat kokemukset.....	15
3 TUTKIMUSASETELMA.....	20
3.1 Tutkimustehtävä.....	20
3.2 Aineisto ja aineiston hankintamenetelmä.....	20
3.3 Analyysin eteneminen	23
3.4 Tutkimusetiikan huomioiminen tutkielman teon eri vaiheissa	25
4 TULOKSET.....	27
4.1 Kokemukset muiden ihmisten suhtautumisesta lastensuojelun asiakkuuteen	28
4.1.1 Opettajien suhtautuminen lastensuojelun asiakkuuteen	28
4.1.2 Ympäristön suhtautuminen lastensuojelun asiakkuuteen	31
4.1.3 Sosiaalityöntekijöiden suhtautuminen lastensuojelun asiakkaana olevaan nuoreen	33
4.2 Nuorten käyttämät sopeutumiskeinot leiman kanssa eläessä.....	34
4.3 Lastensuojelun asiakkuuteen liitetty syrjinnän kokemukset.....	37
4.4 Lastensuojelun asiakkuuteen liitetty häpeän tunteet.....	40
4.5 Kokemusasiantuntijatoiminta kokemusten jäsentäjänä	42
5 POHDINTA.....	45
LÄHTEET	51
LIITTEET	54

1 JOHDANTO

Tässä maisterintutkielmassa tutkin sitä, millä tavoin lastensuojelun kokemusasiantuntijana toimivat nuoret ovat kohdanneet lastensuojeluun liittyvää stigmaa ja miten lastensuojeluun liitetyt ennakkoluulot ovat näkyneet heidän elämässään. Tarkastelen myös sitä, millä tavoin kokemukset lastensuojelun stigmasta ovat jäsentyneet kokemusasiantuntijana toimimisen kautta.

Ajatus maisterintutkielmaani on lähtöisin Helsingin Diakonissalaitoksen Perhetalkoot-hankkeesta, jonka ohjausryhmässä olin jäsenenä vuosina 2017–2018. Perhetalkoot-hanke kehitti vapaaehtoistyötä Helsingissä Diakonissalaitoksen intensiivihoidon osastoilla, jotka tarjoavat sekä lastensuojelun sijaishuoltoa, että lasten- ja nuorisopsykiatrasta hoitoa. Hankkeen vapaaehtoiset osallistuivat osastojen arkeen ja vapaa-ajan toimintoihin ohjaamalla esimerkiksi leikki- ja pelituokioita.

Hankkeen viimeisessä ohjausryhmän kokouksessa marraskuussa 2018 projektityöntekijä esitteli Perhetalkoot-hankkeen tuloksia, joista yksi oli, että intensiiviosastojen vapaa-ajantoiminnassa mukana olleiden vapaaehtoisten käsitykset lastensuojelusta muuttuivat myönteisemmiksi projektin aikana. Ohjausryhmässä virisi keskustelu lastensuojelun leimasta ja ihmisten lastensuojeluun kohdistamista negatiivisista käsityksistä. Keskustelun tiimoilta mielessäni heräsi kiinnostus selvittää, onko lastensuojelun stigmaa tutkittu. Otin esiin ohjausryhmässä pohtivani maisterintutkielman aihetta ja kiinnostuneeni tästä aihepiiristä. Ajatukseni tutkia lastensuojelun stigmaa sai kannatusta muilta jäseniltä. Eräällä ohjausryhmän jäsenellä oli yhteys lastensuojelun kokemusasiantuntijaryhmiä ohjaaviin työntekijöihin ja hän ehdotti, että voisin etsiä haastateltavia kokemusasiantuntijoista. Tartuin tähän kiinnostavaan aiheeseen ja aloin työstää siitä maisterintutkielmaani.

Lastensuojelun stigma ja asiakkaina olleiden lasten ja nuorten kokemukset kiinnostivat minua myös siitä syystä, että olen työskennellyt lasten ja nuorten hyvinvoinnin parissa sosiaalityöntekijän tehtävissä ja järjestöissä. Nuorten hyvinvointi on sydäntäni lähellä ja haluan sosiaalityöntekijän ammatissa edelleen puolustaa lasten ja nuorten hyvinvointia ja oikeuksia.

Tutkielmani teoreettinen viitekehys koostuu stigman käsitteestä, kokemusasiantuntijatoiminnan tarkastelusta ja lastensuojelun julkisuuskuvaa ja lastensuojelun asiakkaiden kokemuksia koskevasta tutkimuksesta. Olen haastatellut viittä lastensuojelun kokemusasiantuntijana toimivaa nuorta yksilöteemahaastattelulla ja analysoinut haastatteluaineiston teoriaohjaavaa sisällönanalyysia käyttäen. Tutkielmassani analysoin sitä, kuinka haastattelemani nuoret ovat kokeneet lastensuojelun leiman. Tutkielma antaa myös tietoa siitä, millaista on toimia lastensuojelun kokemusasiantuntijana. Sosiaalityön opiskelijana ja opinnäytetyöntekijänä kiinnitän tutkielmassani huomiota lisäksi sosiaalityöntekijän rooliin lastensuojelun asiakkaiden tukemisessa.

Ajankohtainen esimerkki lastensuojelun negatiivisesta leimasta on syyskuussa 2020 Ylen uutisissa esillä ollut Hämeenlinnan tapaus, jossa naapurit eivät halua asuinalueelleen lastensuojelulaitosta (Rautavuori, 2020). Uutisen mukaan naapurit pelkäävät lastensuojelulaitoksen tuovan alueelleen häiriökäyttäytymistä, uhkaavan muiden lasten turvallisuutta ja laskevan alueen viihtyvyyttä ja kiinteistöjen arvoa. Kyseessä olisi laitos, jossa olisi tulevaisuudessa koti seitsemälle 7–17-vuotiaalle lapselle ja nuorelle.

Lastensuojelun stigmaa on tärkeä käsitellä erityisesti lasten ja nuorten, lastensuojelun asiakkaina eläneiden näkökulmasta, sillä heidän kokemuksensa eivät huuda otsikoissa. Lastensuojelun asiakkaat kokevat lastensuojeluun liittyvää stigmaa naapuruston lisäksi siinä, kuinka heihin suhtaudutaan koulussa, opinnoissa, kavereiden keskuudessa tai heidän asioidessa eri palveluissa. Ihmisillä on ennakkokäsitys lastensuojelusta ja se vaikuttaa jokapäiväisissä kohtaamisissa. Nämä haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret joutuvat yksilöinä vastaamaan yhteiskunnassa vallalla oleviin, ennakkoluuloisiin käsityksiin. Anni Sunervo (2018) kuvaa blogitekstissään lastensuojelun asiakkuuden ilmi tulemisen merkitystä yksittäisen nuoren kohdalla:

”Eilen tavallinen nuori, joka vertaistensa tapaan kävi koulua, näki vapaalla kavereita ja harrasti, oli kokeillut alkoholia muutaman kerran, ihan niin kuin kaveritkin. Tänään ongelmanuori, jolla on varmasti päihde- sekä rikostaustaa ja jonka seura turmelee kaverit ja koko luokan. Mitä tapahtui, että kuva ja käsitys nuoresta muuttui täysin, vaikkei nuoren käyttäytymisessä muuttunut mikään? Hänestä oli tullut lastensuojelun asiakas tai tarkemmin ottaen se oli tullut ilmi hänen lähipiirilleen.”

2 TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN TAUSTA

Keskeisiä käsitteitä tutkimuksessani ovat stigma ja kokemusasiantuntijana toimiminen lastensuojelussa. Käyn tässä luvussa läpi ensin stigman käsitettä ja siihen liittyvää tutkimusta, jonka jälkeen siirryn käsittelemään kokemusasiantuntijuutta. Viimeiseksi esittelen lastensuojelun tutkimusta omaan tutkimusaiheeseeni liittyen. Sekä stigmaa, että kokemusasiantuntijuutta on aiemmin tutkittu erityisesti päihde- ja mielenterveyspuolella. Tässä tutkielmassa tarkastelen lastensuojelun asiakkuuteen liittyviä kokemuksia näiden käsitteiden kautta.

2.1 Stigman käsite ja aikaisempi tutkimus sosiaalityöstä ja leimasta

Stigman käsitteen teki tunnetuksi Erving Goffman, joka julkaisi vuonna 1963 esseensä ”Notes on the Management of Spoiled Identity”. Sana stigma on peräisin kreikan kielestä, jossa sillä viitattiin ruumiiseen tehtyyn merkkiin, joka ilmaisi kantajastaan jotain epätavallista ja moraalisesti arveluttavaa (Goffman, 1963, s. 1). Goffman näki stigman määreenä, joka estää ihmistä saavuttamasta täyttä sosiaalista arvostusta ja joka tekee kantajastaan yhteisönsä silmissä epäilyttävän (Goffman, 1963, s. 3; Rovamo & Toikko, 2019).

Goffmanin (1963) mukaan stigmasta puhuttaessa on kiinnitettävä huomiota sosiaalisiin suhteisiin, joissa kyseinen määre kääntyy kantajaansa vastaan. Kaikissa tilanteissa jokin ominaisuus tai toimintatapa ei ole epäkunnioitusta aiheuttava, kun taas eri yhteydessä se voi kääntyä kantajaansa vastaan. (Goffman, 1963, s. 3.) Esimerkkinä Goffman käyttää kirjastossa käymistä: kirjastossa käyminen voi olla sosiaalisesti paheksuttua ammattirikolliselle hänen omissa piireissään, kun taas keskiluokkaliselle henkilölle se ei ole sitä (Goffman, 1963, s. 3).

Sittemmin Goffmania on kritisoitu (Rovamo & Toikko, 2019) siitä, että hän keskittyy määritelmässään vain stigman kantajaan, eikä ympäristöön, jossa ihmiset suhtautumisellaan luovat stigman. Kritisoijien mukaan Goffmanin (1963) määritelmä syyllistää stigmatisoitua, sillä todellisuudessa stigma syntyy siihen reagoivien ihmisten

vallankäytön kautta (Rovamo & Toikko, 2019). Myös Jones ym. (1984, s. 80) mainitsevat, että sekä sosiologisessa että sosiaalipsykologisessa tutkimuskirjallisuudessa stigman katsotaan syntyvän sosiaalisissa vuorovaikutusprosesseissa, eikä se suinkaan ole yksilön ominaisuus. Stigman käsitteen käyttöä tutkimuksessa on kritisoitu, koska sen käyttö voi vahvistaa itsessään jaotteluita ja poikkeavuuden kokemuksia yhteisöissä eli vahvistaa stigmaan liittyviä ennakkoluuloja ja syrjiviä käytäntöjä (Ruohio, 2016, s. 55). Yksilön asema yhteisössä syntyy sosiaalisessa kontekstissa. Tutkimuksessa tulee siis varoa yksilön ominaisuuksiin keskittymistä, jottei itseasiassa vahvasta yksilön ominaisuuksien irrallista tarkkailua ja näin vahvasta negatiivista leimaa. (Wegar, 2000.)

Ristiriitaisuudestaan huolimatta stigman käsite tarjoaa työkaluja pureutua ilmiöön, jossa lastensuojelun asiakkaana olo aiheuttaa ihmisten elämässä paljon muutakin kuin itse lastensuojelun toimenpiteet, ja siksi käsitteen käyttö on perusteltua tässä tutkielmassa. Itse ymmärrän stigman nimenomaan yhteisössä syntyvänä reaktiona, en yksilön ominaisuutena. Tässä tutkielmassa kiinnitän huomiota siihen, kuinka muut ihmiset nuoren ympärillä ovat reagoineet lastensuojelun asiakkuuteen ja kuinka nuori on vastannut tähän reaktioon. Myös yhteisöreaktion teoria (Pekkarinen, 2010) tukee ajatusta siitä, että stigma on yhteisössä syntyvä ilmiö.

Pekkarinen (2010) selvitti väitöskirjassaan viiden pojan lastensuojelunprosessia eri aikakausina ja tarkasteli tapauksia yhteisöreaktion näkökulmasta. Hän tarkasteli poikien lähiyhteisöjä ja asiantuntijaverkostoja ja näiden reaktioita poikien rikollisuuteen.

Pekkarinen (2010) kirjoittaa Lemertin (1951) yhteisöteoriaan perustuen, että poikkeavuus on prosessi, jossa lopulta poikkeava henkilö omaksuu poikkeavuuden identiteetin ja alkaa elää sen mukaisesti. Lemertin teorian mukaan yksilön ymmärrys itsestä syntyy sisäisen ymmärryksen lisäksi yhteisön ulkoisesta reagoinnista. Lemert kiinnitti huomiota sosiaalisiin kontrolliprosesseihin, jotka vaikuttavat poikkeavan käyttäytymisen määrittelyyn ja yleisyyteen. (Pekkarinen, 2010, s. 33–34.)

Pekkarinen (2010, s. 165) kirjoittaa, että naapurit reagoivat nuorten käytökseen Lemertin yhteisöteorian mukaisesti. Naapurit reagoivat nuorten ei-toivottuun käytökseen ja osaltaan tämä toiminta vahvisti naapurustoa yhteisönä jättäen pojat ulkopuolelle (mt). Sama ilmiö vaikuttaa olevan käynnissä tälläkin hetkellä johdannossa viitatussa Hämeenlinnan tapauksessa (Rautavuori, 2020), jossa naapurusto valmistautuu

kohtaamaan heidän turvallisuuttaan ja moraaliaan uhkaavan lastensuojelulaitoksen sijoittamisen heidän omalle asuinalueelleen.

Pekkarisen (2010) väitöskirjassa tarkastellaan poikkeavuuden sosiologiaa myös Durkheimin (1982) näkemysten kautta. Pekkarinen (2010) kirjoittaa Durkheimiin (1982) viitaten, että poikkeavuudella on yhteiskunnassa funktio; poikkeavuuden määrittelyn kautta määritellään samalla normaalius. Tunnistamalla, luokittelemalla, hallitsemalla ja poistamalla poikkeavuus, yhteisöt määrittävät ja rakentavat moraalia ja tuovat näkyviin toivotun käyttäytymisen rajan. (Durkheim, 1982, s. 87; ref. Pekkarinen, 2010, s. 21.) Tästä näkökulmasta katsoen lastensuojelulla voidaan nähdä olevan negatiivinen poikkeavuuden leima yhteiskunnassa sen vuoksi, että se tekee näkyväksi toivotun ja ei-toivotun käyttäytymisen. Lastensuojeluun asettuva on ei-toivottua käytöstä, minkä vuoksi lastensuojelun asiakkuus stigmatisoi ihmisiä.

Suomessa stigmasta on käytetty myös termiä häpeäleima (Korkeila, 2011, s. 20). Goffmanin stigman käsitteen pohjalta häpeäleima on ymmärretty ihmisyyksilön aliarviointina, jossa arvoa punnitaan vain tietyn ominaisuuden, esimerkiksi sairauden, valossa. Häpeäleima syntyy yhteiskunnassa vallitsevien yksinkertaistavien ennakkoluulojen, syrjinnän ja mustavalkoisen ajattelun kautta. (Mt.) Stereotypiat, erottelut ja syrjintä ovat vallankäytön seurausta yhteiskunnassa (Korkeila, 2011, s. 20; Rovamo & Toikko, 2019). Stigma eli häpeäleima määrittyy sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Siten ajasta ja paikasta riippuu, mitä milloinkin pidetään stigmatisoivana (Dovidio & Major & Crocker, 2000, s. 5). Korkeilan (2011, s. 27) mukaan häpeäleima on seurausta yhteiskunnallisesta epäoikeudenmukaisuudesta ja valtarakenteista.

Häpeäleimaa voidaan tarkastella laajemminkin järjestelmän tasolla. Esimerkkinä järjestelmätason häpeäleimasta Korkeila mainitsee, että taloudellisen taantuman aikana mielenterveyspalveluista, joihin kohdistuu voimakas häpeäleima, leikataan ennen muita terveyspalveluja. (Korkeila, 2011, s. 27.)

Stigman eli häpeäleiman syntyä on selitetty sosiaalipsykologiassa esimerkiksi sisä- ja ulkoryhmiin kuulumisen kautta (Korkeila, 2011, s. 25–26). Omaan ryhmään kuuluminen luo voimakasta yhteenkuuluvuuden tunnetta. Oma ryhmä koetaan paremmaksi ja ulkopuolisista halutaan erottautua. Ulkoryhmän jäsenistä muodostetaan

stereotypioita ja heidät saatetaan kokea omaa identiteettiä ja omaa fyysistä tai psyykkistä hyvinvointia uhkaavina. (Mt.)

Mielenkiintoinen stigmaan liittyvä ilmiö on itseen kohdistuva stigma (Rovamo & Toikko, 2019). Itseen kohdistuva stigma tarkoittaa ilmiötä, jossa henkilö sisäistää yhteisössä vallitsevat asenteet ja ennakkoluulot ja uskoo niiden kohdistuvan myös itseen. Itseen kohdistuvan stigman on todettu aiheuttavan masentuneisuutta, ahdistuneisuutta ja alentavan itsetuntoa. Tämä voi aiheuttaa myös häpeän tunteita. (Mt.)

Stigman käsitteeseen kuuluu se, kuinka ennakkoluulojen kohteeksi joutunut henkilö itse suhtautuu kohtaamiinsa ennakkoluuloihin ja kuinka hän sopeuttaa tai selittää käytöstään suhteessa ennakkoluuloihin (Goffman, 1963, s. 9; Korkeila, 2011, s. 20). Tämä on yksi syy, jonka vuoksi lastensuojelun negatiivista leimaa on mielenkiintoista tarkastella nimenomaan Goffmanin stigman käsitteen kautta. Sopeutumiskeinojen tarkastelun kautta voi saada tietoa nimenomaan siitä, kuinka lastensuojelun asiakkaana ollut nuori on kokenut lastensuojelun leiman elämässään. Yksinkertaisin sopeutumiskeino Goffmanin (1963, s. 9) mukaan on stigmaa aiheuttavan asian poistaminen elämästä. Usein kuitenkin häpeäleimaa aiheuttava asia ei ole suoraan muutettavissa. Lastensuojelun asiakkuuden kohdalla stigmatisoivan asian, eli asiakkuuden itsessään, poistaminen onkin mahdotonta, joten on kiinnostavaa tarkastella muita sopeutumiskeinoja.

Yksilön sopeutumiskeinoja voivat olla stigman aiheuttaman häpeän kompensointi muilla elämän osa-alueilla, eli esimerkiksi jonkin poikkeuksellisen taidon opettelu. Henkilö saattaa käyttää stigmaa syynä sille, miksi ei onnistu joissain asioissa ja toisaalta stigman aiheuttama kärsimys saatetaan nähdä opetuksena elämästä. (Goffman, 1963, s. 10–11.) Sopeutumiskeinona stigmasta kärsivä voi myös vältellä kohtaamisia muiden kanssa. Tämä taas voi johtaa masennukseen, vihamielisyyteen ja epäilykseen muita ihmisiä kohtaan. (Mts. 12–13.) Stigma voi lisäksi erottaa yksilön yhteisöstään, sillä ihminen voi kokea olevansa erilainen ja kokea, että muu maailma ei ymmärrä häntä (mts. 19). Stigmasta kärsivä voi toisaalta saada tukea vertaisiltaan, jotka jakavat saman sosiaalista stigmaa aiheuttavan asian. Taas toisaalta ihminen ei ehkä halua, että elämä pyörii vain stigmatisoivan asian ympärillä ja siten hän ottaa eroa vertaisiinsa. (Mts. 20–21.)

Toinen erityinen syy, miksi Goffmanin stigman käsite on mielenkiintoinen työkalu lastensuojelun negatiivisen leiman tarkastelussa, on Goffmanin huomiot siitä, kuinka ihminen ajan myötä suhtautuu stigmaansa. Tästä ilmiöstä hän käyttää termiä moraalinen ura. Siihen kuuluvat myös tavat peittää, tuoda esiin ja rajoittaa stigman vaikutusalueita. Stigmasta kärsivä ihminen pohtii kohtaamisissaan kenelle ja milloin paljastaa stigmansa. (Goffman, 1963, s. 32–34.) Kuten johdannossa olleessa Anni Sunervon (2018) blogitekstissä tulee hyvin esiin, hetki jolloin lastensuojelun leima tulee ilmi muille ihmisille, voi olla käänteentekevä nuoren elämässä. Muiden ihmisten suhtautuminen häneen voi muuttua minuuteissa. Sen vuoksi on kiinnostavaa tarkastella, kuinka nuoret itse ovat säädelleet asian ilmituloa ja millaisia reaktioita asian ilmi tuleminen on aiheuttanut.

Jones ym. (1984, s. 200) ovat työstäneet Goffmanin (1963) ajatuksia edelleen ja jakaneet sopeutumiskeinot vetäytymiseen, salaamiseen, roolin hyväksyntään ja selviytymiseen. Vetäytyminen sopeutumiskeinona tarkoittaa yksinkertaisesti vetäytymistä arkipäiväisistä kohtaamisista. Vetäytyminen vähentää outouden tunnetta ja suojelee ihmistä. Vetäytyminen voi olla myös sitä, että rajoittaa kanssakäymisen muiden samasta leimasta kärsivien pariin. (Jones ym., 1984, s. 200–201.)

Salaamiseen liittyvät leiman paljastaminen harkiten tai sen piilottaminen. Harkiten paljastaminen tarkoittaa leiman paljastamista vapaaehtoisesti tietyissä tilanteissa. Harkitseminen sopii sellaisiin leimaaviin asioihin, jotka eivät suoraan näy ulospäin henkilöstä. (Jones ym. 1984, s. 204–205.) Lastensuojelutausta on tällainen asia, jonka paljastamista nuori voi useissa kohtaamisissa punnita. Piilottaminen taas tarkoittaa leimaavan asian salaamista eri keinoin. Roolin hyväksyntä sopeutumiskeinona tarkoittaa Jones ym.:n (1984, s. 206) mukaan, että henkilö hyväksyy rooliin liitetyt stereotypiat. Tärkeä sopeutumiskeino on myös leiman kääntäminen voitoksi ja leimasta selviytyminen (Jones ym., 1984, s. 211).

Stigman kokemusta on tutkittu erityisesti päihde- ja mielenterveysasioihin liittyen, aluksi kvantitatiivisella tutkimuksella ja sittemmin myös kvalitatiivisen tutkimuksen keinoin (Rovamo & Toikko, 2019). 2010-luvulla on ryhdytty tutkimaan myös assosiativista stigmaa, joka tarkoittaa niiden henkilöiden tutkimista, jotka ovat tekemisissä stigmaa kantavien henkilöiden kanssa. Päihde- ja mielenterveyspuolella tämä on tarkoittanut esimerkiksi työntekijöitä, jotka työskentelevät asiakkaiden kanssa.

(Mt.) Lastensuojelun stigmasta löytämäni tutkimus keskittyi lähinnä lastensuojelun toimenpiteiden aiheuttaman häpeän ja leimaantumisen tutkimiseen palveluja käyttävien joukossa. (Eronen, 2004; Liegghio 2017; Scholte ym., 1999; Strandell, ym., 2002). Käyn läpi seuraavaksi näitä tutkimuksia.

Lastensuojeluun liittyvää stigmaa ja häpeää Goffmanin käsitteen kautta on lähestynyt Tuija Eronen (2004) lisensiaatintyössään ”*Suhteissa oloa*”. *Lastensuojelun asiakkaiden omaelämäkerrat häpeän kuvastajina*. Eronen (2004) lähestyy häpeää tunteiden tutkimisen ja kulttuurissa muodostuvien ja hyväksyttävien tunteiden kautta. Hän viittaa Goffmanin (1963) leimaamisteoriaan ja kirjoittaa, että tästä viitekehyksestä katsottuna sosiaalityö toimii voimakkaana leimaajana. Eronen (2004) väittää, että joissakin näkemyksissä on jopa katsottu, että sosiaalityön interventioita tulisi välttää mahdollisimman pitkälle, jotta leimaamiselta välttyttäisiin. Tämä voi toimia perusteena puuttumattomuudelle, mitä silloin tällöin havaitaan. (Mt.)

Eronen (2004) tutkimuksessa aineistona olivat omaelämäkerrat ja siinä tutkittiin, millaisia subjektipositioita kertojat rakentavat niissä itselleen erityisesti suhteessa häpeään. Häpeän tunnistaminen sosiaalityössä on Eronen (2004) mukaan tärkeää, sillä esimerkiksi työntekijöiden jatkuva vaihtuminen tekee kohtaamiset asiakkaalle jatkuviksi häpeänkierteiksi. Sosiaalityössä on hänen mukaansa kuunneltava asiakkaan tunnepuhetta ja tunnistettava erilaisia häpeän muotoja sekä käytettävä erilaisia työmenetelmiä näissä erilaisissa häpeänmuodoissa. (Eronen, 2004.)

Myös muut tutkijat ovat esittäneet, että sosiaalityöllä ja erilaisilla sosiaalialan instituutioilla saatetaan tuottaa ja ylläpitää stigmaa sosiaalihuollon ympärillä. Brittiläiset tutkijat Scholte ym. (1999) väittivät länsimaissa vallitsevan käsityksen, jonka mukaan perheiden tulisi selvittää kasvatustehtävästään itse, vaikka julkista apua lastenkasvatuksessa ja hoidossa on saatavilla. Julkisen sosiaaliavun pyytäminen voi heidän mukaansa aiheuttaa stigmaa. Tämän vuoksi sosiaalipalveluita voidaan vieroksua ja niihin ei haluta hakeutua. Scholten ja kollegoiden (1999) tutkimuksessa selvitettiin, kuinka vahvasti palveluiden käyttäjät Espanjassa, Britanniassa ja Alankomaissa kokivat palveluiden aiheuttavan stigmaa. Kansainvälisessä vertailututkimuksessa selvisi, että kaikissa eri maiden otoksissa lastensuojelun sijaishuolto koettiin eniten stigmatisoivana ja vähiten stigmaa koettiin ennaltaehkäiseviin julkisiin sosiaalipalveluihin ja terveyspalveluihin liittyen. (Mt.)

Kanadalainen tutkija Liegghio (2017) kirjoittaa myös, että sosiaalityön ja terveydenhuollon instituutiot osallistuvat stigman ylläpitoon ja tuottavat rakenteellista stigmaa. Stigma mielenterveys- sekä sosiaalipalvelujen yhteydessä tarkoittaa erottelua eri ihmisryhmien välillä, ja se ilmenee negatiivisina ennakko-oletuksina, stereotyyppinä ja syrjivinä asenteina niitä lapsia, nuoria ja perheitä kohtaan, jotka käyttävät mielenterveys- tai sosiaalipalveluja (mt).

Liegghio (2017) kertoo tutkimuksessaan stigman voivan laajentua koskemaan koko perhettä, jonka yksi jäsen on osallisena lastensuojelussa tai mielenterveyspalveluissa. Hänen mukaansa sosiaalityöntekijät voivat osallistua stigman syntyyn ja ylläpitoon vahvistamalla kulttuurisia ajattelutapoja huonosti voivista lapsista tai perheistä. Liegghion (2017) mukaan rakenteellisen stigman vaikutuksista lasten ja nuorten hyvinvointiin ei ole juurikaan saatavilla tutkimustietoa. Hänen omassa haastattelututkimuksessaan Kanadassa perheet kertoivat kohdanneensa rakenteellista stigmaa sosiaalityöntekijöiden osalta. (mt). Kuten Eronenkin (2004) toteaa, sosiaalityöllä voidaan tuottaa rakenteellista stigmaa ja osittain tämän takia asioihin voidaan jättää puuttumatta. Mielestäni lastensuojelua ei kuitenkaan voida jättää tekemättä sen vuoksi, että lapsi, nuori tai perhe voi kokea leimaantuvansa.

Tutkijat Strandell, Julkunen ja Lamminen (2002, s.112) esittävät lastensuojelunuoriin kohdistuvan sosiaalityön interventioita, joilla nuorten elämää pyritään ”normaalistamaan”. Tällaisia interventioita ovat esimerkiksi avohuollon tukitoimet, huostaanotto ja sijaishuolto sekä jälkihuolto ja tuettu asuminen. Kuten edellä mainituissa tutkimuksissa, myös tässä tutkijat näkevät interventioiden voivan leimata nuoria syrjäytymisvaarassa oleviksi ja marginaaliin kuuluviksi. Tämä vaikuttaa tutkijoiden mukaan väistämättä siihen, kuinka nuoret itse näkevät itsensä ja omat mahdollisuutensa. (Mt.)

Strandell ja kumppanit (2002) ovat tutkineet helsinkiläisiä lastensuojelun asiakkuudessa olevia nuoria haastattelututkimuksessaan ja selvittäneet, kuinka nuoret näkevät valtaviiran ja ”normaalina” pidetyn ja sen, mistä he itse kokevat olevansa vaarassa syrjäytyä. Näihin nuoriin kohdistui ”normaalistavia” interventioita sekä lastensuojelun asiakkaina, että nuorina. Ennakko-oletus on, että nuoret siirtyvät kouluista työmarkkinoille, pois kotoaan ja perustavat perheen. Tähän siirtymävaiheeseen

puututaan, kun siirtymä ei kulje ennakko-oletuksien mukaisesti ja ongelmattomasti. (Strandell ym., 2002, s. 112–113.)

Lastensuojelun asiakkuudessa oleville nuorille siirtymää tukemaan on luotu instituutioita, kuten tuettu asuminen ja jälkihuolto. Tutkimuksen nuorilla asuminen ja laitoksesta poissiirtyminen korostuvat tutkijoiden mukaan heidän kertomuksissaan ”normaalista” elämästä, koska laitosasuminen eroaa huomattavasti yhteiskunnan normaalina pidetystä perheen kanssa asumisesta. (Mts. 120–121.) Tutkimuksessa nuoret, jotka kertoivat muutostarinaa, kertoivat elämänsä kulkeneen normaalista poikkeavasta kohti ”normaalia” ja tavallista elämää. Normaalista poikkeava sisälsi päihteiden käyttöä, työttömyyttä, masennusta ja ongelmia kotona. ”Normaali” taas tarkoitti sellaisia asioita kuten parisuhde, koti, ystäviä, kunnossa olevat raha-asiat ja turvallinen olo. Koulutusta pidettiin hyvin merkittävänä asiana ja porttina normaaliin elämään. (Strandell ym., 2002, s. 115–116.)

Strandell ja kumppaneiden (2002) tutkimuksessa toinen ryhmä olivat nuoret, jotka kertoivat enemmän katkoksista uransa kulussa, opiskeluissa ja töissä. Heille katkokset uralla olivat tutkijoiden mukaan sopeutuma yhteiskunnan vaateisiin. Näille nuorille koulutus ei ollut portti normaaliin elämään vaan kompastuskivi, johon he eivät halunneetkaan sitoutua. Tutkijoiden mukaan tulisikin tarkastella sitä, kuinka katkoksellisuuden haittapuolia saataisiin vähennettyä ja kuinka katkoksellisuus voitaisiin nähdä yhtenä mahdollisena elämänkulkuna, sen sijaan että se nähdään ainoastaan ongelmallisena. (Mts. 120–121.)

2.2 Kokemusasiantuntijuus toimintana lastensuojelussa

Tutkielmaa tehdessäni haastateltavikseni valikoitui lastensuojelun asiakkaina olleista nuorista kokemusasiantuntijoina toimivia nuoria. Kokemusasiantuntijat ovat mielenkiintoinen kohderyhmä ensinnäkin sen vuoksi, että heillä varmasti on tietoa lastensuojelun asiakkuudesta ja heitä on suhteellisen helppo tavoittaa tutkimusta varten, ja toiseksi sen vuoksi, että kokemusasiantuntijatieto on sosiaalityössä yksi merkittävistä tietopohjista. Kokemustietoon on sosiaalityössä enenevissä määrin kiinnitetty huomiota

viime aikoina. Kokemusasiantuntijatiedon lisäksi muita sosiaalityön tietopohjia ovat empiria, teoria, proseduraalinen tieto kuten lait, kontekstietieto, konsultaatietieto muilta aloilta ja työntekijän oma ammatillinen kokemustieto (Satka, 2019). Itselleni kokemustietoon ja kokemusasiantuntijatoimintaan perehtyminen oli mielenkiintoinen osa tutkimusprosessia.

Aikaisemmin sosiaali- ja terveystalveissa asiakas on pitkään nähty ainoastaan palvelujen kohteena eli objektina. Pikkuhiljaa, ideologisen muutoksen myötä, ollaan ryhdytty puhumaan asiakaslähtöisyydestä ja sen jälkeen asiakkaasta oman elämänsä aktiivisena toimijana eli subjektina. Tätä kautta on avautunut väylä ymmärtää ja tunnustaa asiakkaalla olevan kokemustietoa, jota voidaan hyödyntää erityisesti elämän ongelmatilanteissa ja kielteisten kokemusten jälkeen. (Meriluoto, 2016, s. 68; Niskala & Kairala & Pohjola, 2017, s. 7.)

Kokemusasiantuntijalla tarkoitetaan henkilöä, jolla on omakohtaista kokemusta ja tietoa siitä, millaista on olla joko potilaana, palvelun käyttäjänä, omaisena tai asiakkaana. Usein kokemus, johon asiantuntijuus pohjautuu, on jollain lailla voimia vaatinut kokemus ihmisen elämässä. (Meriluoto, 2016, s. 68.) Lastensuojelun käsikirjassa (2019) lastensuojelun kokemusasiantuntija määritellään 12–30-vuotiaaksi nuoreksi, joka on ollut tai on edelleen lastensuojelun asiakas ja joka on halukas jakamaan kokemuksiaan ja kiinnostunut kuulemaan muiden kokemuksia, päämääränään lastensuojelun kehittäminen.

Yksilön itsensä kannalta kokemusasiantuntijana toimiminen voidaan nähdä esimerkiksi siirtymänä avun vastaanottajasta palvelujen kehittäjäksi. Kokemusasiantuntijana toimiminen voi olla esimerkiksi askel työelämään, sillä toiminta voi auttaa yksilöä arvioimaan, löytämään ja vahvistamaan omia voimavarojaan. (Hietala & Rissanen, 2015, s. 14–15.) Kokemusasiantuntijatoiminta nähdään yleisesti vapaaehtoisena toimintana. Ammattilaistyö ja kokemusasiantuntijatieto täydentävät usein toisiaan, huomioimalla hieman eri asioita ja eri näkökulmasta. (Hietala & Rissanen, 2015, s. 16–17.)

Kokemusasiantuntijatoiminta on erityisesti järjestöissä tapahtuvaa ja organisoitua toimintaa. Sen syntyyn on vaikuttanut raha-automaattiyhdistyksen, eli järjestöjä vuoteen 2017 asti rahoittaneen toimijan, linjaukset siitä, että toiminnan tulee olla vaikuttavaa ja osallistavaa. 2000-luvulla järjestöt lähtivät vastaamaan RAY:n linjauksiin

ja kokemusasiantuntijatoiminta muodostui Suomessa potilas-, vammais- ja kansalaisjärjestöjen vertaistuen ja vapaaehtoistoiminnan pohjalta. (Meriluoto, 2016, 70.) Erityisesti kokemusasiantuntijuus on ollut käytössä päihde- ja mielenterveyspuolella, jossa toipuneet ovat jakaneet kokemustietoa palvelujen kehittämiseksi. Päihde- ja mielenterveyspalveluista kokemusasiantuntijuuden hyödyntäminen on siirtynyt laajemmin sosiaalipalveluiden, kuten lastensuojelun, kentälle. (Hietala & Rissanen, 2015, s. 11–13.)

Kokemusasiantuntijatoiminta jatkaa kasvuaan ja organisoitumistaan. Esimerkiksi vuonna 2012 on perustettu Kokoa ry – Koulutetut Kokemusasiantuntijat ry, jonka toiminta alkoi päihde- ja mielenterveysalan kokemusasiantuntijatoiminnasta, mutta joka vuonna 2015 muutettiin kaikelle kokemusasiantuntijatoiminnalle avoimeksi yhdistykseksi. Vuonna 2020 yhdistykseen kuuluu 36 eri alojen toimijaa. (Kokoa ry, 2020).

Tutkijat Palukka, Tiilikka ja Auvinen (2019) luokittelevat kokemusasiantuntijuutta koskevan tutkimuksen kolmeen pääluokkaan, joihin kuuluvat voimaantumisen, yhteiskehittämisen ja hallinnan näkökulmista lähtevä tutkimus. Voimaantumisen näkökulmasta kokemusasiantuntijuutta on tutkittu sen suhteen, kuinka osallistuminen on vaikuttanut kokemusasiantuntijan hyvinvointiin. Yhteistoiminnan näkökulmasta tutkimus taas lähtee siitä, kuinka kokemusasiantuntija on osallistumisellaan konkreettisesti vaikuttanut palvelujen laatuun. Hallinnan näkökulmalla Palukka ja kollegansa tarkoittavat sitä, kuinka kokemusasiantuntija on ottanut kokemuksensa haltuun ja nyt hyödyntää sitä, sekä kuinka kokemuksen haltuunotolla saadaan myös kansalaisia, joilla ongelmat ovat hallinnassa. (Palukka ym., 2019.)

Mielenkiintoista on, että järjestötoimijat itse esittävät kokemusasiantuntijatoiminnan olevan asiakkaista, heidän omista haluistaan ja tarpeistaan lähtevää, voimaannuttavaa ja yhteistoiminnallista toimintaa, vaikka kuitenkin kokemusasiantuntijatoiminta on vahvasti järjestöjen itsensä ohjaamaa ja hallinnoimaa (Meriluoto, 2016, s. 71–72). Esimerkiksi Mielenterveyden keskusliiton julkaisussa (Hietala & Rissanen, 2015) kuvataan kokemusasiantuntijalla olevan itsellään halu olla kehittämässä palveluja ja edistää vertaisuuteen perustuvaa toimintakulttuuria. Kokemusasiantuntijoiden kerrotaan saavan koulutusta, jotta heillä oleva tieto jäsentyy niin, että sitä voi hyödyntää edelleen.

(Hietala & Rissanen, 2015s. 13–14.) Eli kokemusasiantuntijat asetetaan tietynlaiseen raamiin.

Lastensuojelun käsikirjassa (2019) kokemusasiantuntijatoiminnassa kerrotaan paneuduttavan nuorten omiin kokemuksiin ja nuoret saavat itse tuoda esiin epäkohtia, onnistumisia ja vaikuttaa asioihin. Kokemusasiantuntijatietoa hyödynnettäessä on käsikirjan mukaan huomioitava, että nuoren kokemusasiantuntijan kanssa lähtökohta työskentelyyn on vuorovaikutuksellinen ja arvostava. Nuori ei voi olla mukana työskentelyssä vain vastaamassa kysymyksiin tai ”kiintiö”-kokemusasiantuntijana, vaan yhtä osallisena työskentelyssä kuin muutkin osallistujat. (Mt.) Lastensuojelun käsikirjassa (2019) mainitaan, että lastensuojelun kokemusasiantuntijatoiminnassa oleellista on panostaa toiminnan eettisyyteen niin, että toiminta on turvallista nuorille, ja että työskentelyn lähtökohdat ja kehittämismahdollisuudet ovat aidot. Toiminnan lähtökohtana on se, mitä nuori itse saa toiminnasta ja mihin kehittämistoiminnalla pyritään. (Mt.)

Edellä kuvatuissa toimintaperiaatteissa näkyy, että kokemusasiantuntijat toimivat organisoidusti ja ohjatusti, esimerkiksi järjestöjen alaisuudessa ja työntekijöiden ohjaamina. Meriluoto (2016) esittää kokemusasiantuntijatoiminnan olevan uusi osallistamispolitiikan väline, ylhäältä alaspäin ohjattua toimintaa, eikä suinkaan yksilöistä lähtevää ja vapauttavaa toimintaa, kuten esimerkiksi Mielenterveyden keskusliiton julkaisussa (Hietala & Rissanen, 2015) toiminta kuvataan. Meriluodon mukaan ylhäältä alas ohjaaminen näkyy juuri esimerkiksi säädellyissä toimintamahdollisuuksissa, etukäteen määritellyssä osaamisen tasossa ja koulutuspoluissa (Meriluoto, 2016, s. 72).

Mielestäni Meriluodon huomio on erittäin tärkeä, pohdittaessa, kuinka lastensuojelun kokemusasiantuntijat asemoituvat suhteessa lastensuojeluun ja toisaalta vapaaehtoiseen kansalaistoimintaan. Toiminta on lastensuojelun kokemusasiantuntijatoiminnassa melko järjestövetoista, ohjattua ja säänneltyä. Toiminnalle määritellään selkeät raamit ja osallistujia suojellaan eettisin periaattein. Toiminta ei ole pelkästään toimijoista lähtevää vaan myös ohjattua ja hallittua toimintaa. Lastensuojelun kokemusasiantuntijatoiminnan voikin mielestäni nähdä paitsi järjestövetoisena toimintana ja osittain myös osallistamispolitiikan välineenä, myös turvallisena ja

ohjattuna toiminta-areenana, jossa nuori saa harjoitella omiin voimavaroihin tutustumista ja menneisyyden vaikeiden asioiden jäsentämistä.

Yksi käytännön esimerkki kokemusasiantuntijatiedon hyödyntämisestä nuorten palvelujen parissa on Palsasen ja Kääriäisen (2015) käytäntötutkimus.

Käytäntötutkimuksessa tutkijat kehittivät yhdessä nuorten kanssa sitä, kuinka sosiaalipalveluissa asiakas voidaan kohdata paremmin. Tutkijat tutkivat kahta nuorten ryhmää, joista toinen oli alle 25-vuotiaiden aikuissosiaalityön asiakkaiden kokemusasiantuntijaryhmä ja toinen oli syrjäytymisvaarassa olevien nuorten aktivointiryhmä. Kirjoittajat tutkivat ryhmien merkitystä osallistujille yhteistoiminnan näkökulmasta, ja heidän mukaansa nuoret olivat kokeneet osallistuneensa ja vaikuttaneensa asioihin yksilötasoa laajemmalla alueella. (Palsanen ja Kääriäinen, 2015.)

2.3 Lastensuojelun julkisuuskuva ja asiakkaiden omat kokemukset

Lastensuojelun julkisuuskuva on pääasiassa negatiivinen. Tätä on tutkinut esimerkiksi Degerlund (2015) pro gradu työssään Yleisradion ja Helsingin Sanomien kirjoituksista diskurssianalyysin avulla. Degerlund (2015) osoittaa tutkimuksessaan, että mediassa lastensuojelusta kirjoitetaan pääasiassa kaoottisena, epäluotettavana toimijana ja lastensuojelu näyttäytyy epäorganisoituneena ja ihmisiä liikaa kontrolloivana. Sosiaalityöntekijöiden ammattitaitoa ja pätevyyttä hoitaa perheen asioita epäillään. Kirjoituksissa vähemmistöön jää lastensuojelua puolustava ja ymmärtävä puoli, jossa esitetään lastensuojelutyön arkea. (Degerlund, 2015.) Onnistumisista ja toimenpiteiden oikea-aikaisuudesta harvemmin tehdään uutisia.

Myös Pekkarinen (2015) toteaa lastensuojelun lehtiotsikoiden mukaan olevan aina liikkeellä väärään aikaan ja joko liian voimallisin keinoin tai päinvastoin ongelmiin puuttumattomana. Pekkarinen (2015) toteaa lastensuojelun tutkimisen olevan tärkeää, koska siitä tietäminen on moraalinen velvoite. Lastensuojelun yhteiskuntapoliittisten linjausten ja kehittämisen ei tule hänen mukaansa perustua mielipiteisiin tai uskomuksiin, vaan tutkimukseen. Hän esittää, että lastensuojelu on perheiden yksityisyyden, yksilöiden itsemääräämisoikeuden ja yhteiskunnan

puuttumisvelvollisuuden välillä ja sen vuoksi se herättää paljon tunteita. Pekkarinen (2015) toteaa, että yksi syy lastensuojelun huonoon julkisuuskuvaan ovat salassapitosäädökset, joiden vuosi sosiaalityöntekijät vaikenivat julkisessa keskustelussa. (Pekkarinen, 2015, s. 264–267.)

Yksi syy lastensuojelun huonoon julkisuuskuvaan voi olla yksipuolinen tieto. Pekkarinen, Heino ja Pösö (2013) toteavat lastensuojelusta olevan suhteellisen vähän tutkimustietoa ja sen vuoksi lastensuojelua on vaikea puolustaa ja perustella julkisessa keskustelussa tutkimuksen kautta. Tällöin äänessä on yksipuolisesti esimerkiksi kaupallinen lehdistö. Lastensuojeluun kohdistuu paljon paineita monelta taholta, niin lainsäädännön, rahoituksen, niukkenevien resurssien kuin yhteiskunnan rakennemuutoksen tahoilta, jolloin sen puolustaminen julkisessa keskustelussa on monimutkainen tehtävä. (Pekkarinen & Heino & Pösö, 2013.)

Kiinnostava tutkimus liittyen ihmisten mielikuviin lastensuojelusta on myös Kuvajan (2017) sosiaalityön pro gradu, jossa tutkija analysoi nettikirjoituksia lastensuojeluilmoituksista. Kirjoituksissa lastensuojeluilmoitus koettiin pääasiassa negatiivisesti, ulkopuolisten puuttumisena perheen elämään, viranomaisten kontrollina ja mielivaltana ja perhettä leimaavana. Jonkin verran lastensuojeluilmoituksilla nähtiin positiivisiakin merkityksiä, tällaisia olivat kollektiivinen vastuunkanto lapsista ja avun saaminen ilmoituksen kautta. Perheen koettiin leimaantuvan lastensuojeluilmoituksen myötä lastensuojelun asiakkaaksi ja normaalista poikkeavaksi, epänormaaliksi perheeksi. (Mt.)

Lastensuojeluilmoitus rinnastettiin Kuvajan (2017) tutkimuksen kohteena olleissa keskusteluissa jopa rikosilmoitukseen. Kirjoituksissa kävi ilmi, että ihmisillä on ennakkoluuloja ja väärinkäsityksiä lastensuojelua kohtaan, mistä johtuen lastensuojeluilmoituksia pidettiin esimerkiksi häpeäleimana. (Mt.) Kuvajan (2017) mukaan lastensuojeluilmoituksista aiheutuva häpeä liittyy turhautumisen, raivon ja pettymyksen tunteisiin. Positiivisia vaikutuksia lastensuojeluilmoituksen tekemisestä esittivät nettikirjoituksissa ne henkilöt, jotka olivat itse kokeneet lastensuojeluilmoituksesta seuranneen jotain hyvää omalle perheelle. (Kuvaja, 2017).

Lastensuojelun julkisuuskuvan kääntöpuoli onkin lastensuojelun asiakkaiden omat kokemukset lastensuojelusta. Ajankohtainen tutkimus aiheesta on Laakson (2019) tutkimus, joka käsittelee huostassa olleiden lasten hyvinvointia ja sijaishuoltoon liittyviä

kokemuksia. Tutkimuksessa selvitettiin, mitä huostassa olevat lapset kertovat hyvinvoinnistaan ja mitä huostassa olevat lapset kertovat sijaishuoltoon liittyvistä kokemuksistaan. Tutkimus on toteutettu Terveystieteiden ja hyvinvoinninlaitoksella osana hallituksen lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa. Tutkimuksen aineisto koostuu 11–17-vuotiaiden lasten ja nuorten haastatteluista, ryhmätoiminnan havainnoinnista ja nuorten tuottamasta aineistosta. (Mt.)

Laakson (2019) tutkimuksessa lasten ja nuorten mukaan turhan usein kysytään heidän voinnistaan joltain muulta kuin heiltä itseltään. Lisäksi huostaanotettujen lasten hyvinvoinnista on varsin vähän tutkimustietoa. (Laakso, 2019.) Laakso on antanut lasten ja nuorten itsensä määrittää, mitä hyvinvointi heille tarkoittaa. Laakson tutkimus selvittää lasten kokemuksia sijaishuoltopaikassa, lastensuojelun toimenpiteissä ja kohtaamisissa sosiaalityöntekijän kanssa. (Mt.)

Laakson (2019) tutkimuksessa lapset määrittelivät hyvinvointia koetun turvallisuuden kautta, ihmissuhteiden pysyvyyden kautta, psyykkisen ja sosiaalisen vahvistumisen ja osallisuuden kautta. Tutkimus osoittaa, kuinka tärkeää on huomioida kaikki nämä osatekijät lapsen ollessa otettuna huostaan. Fyysinen ja psyykinen turvallisuus, pysyvät ja jatkuvat ihmissuhteet myös työntekijöiden osalta ja mahdollisuus kasvuun, kehitykseen ja osallisuuteen luovat huostaanotetuille lapsille hyvät elinolosuhteet. (Mt.)

Tutkimuksessa korostui, että lapsella tulee olla luotettava aikuinen, jonka kanssa hän voi ihmetellä esimerkiksi sijaishuoltopaikan käytäntöjä tai kohtaamaansa kohtelua. Käytännössä tämä luotettava aikuinen ei voi olla lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, jonka kanssa lapsella tai nuorella on tapaaminen vain puolen vuoden välein asiakasarvioissa. (Laakso, 2019.)

Lasten kokemuksia hyvinvoinnistaan ja tämän tiedon tutkimista on tarkastellut myös Helavirta (2011) väitöskirjassaan. Tutkimuksessa tuodaan esiin näkemyksiä siitä, mikä suomalaisessa kulttuurissa nähdään olevan lapselle hyväksi ja minkälainen elämä on lapsiperheessä normaalia. Kirjoittajan mukaan Suomessa käsitys normaaliudesta on melko kapea, johtuen väestöpohjan samankaltaisuudesta. (Mts. 23–25.) Helavirran (2011) mukaan aiemmassa lasten hyvinvointiin liittyvässä tutkimuksessa on keskitytty perheeseen ja kotiin liittyviin teemoihin. Tutkimuksissa on keskusteltu esimerkiksi perheen yhteisten ruokailuhetkien tärkeydestä, oman tilan eli lapsen oman huoneen tärkeydestä kotona ja kodin siisteydestä. Tämänkaltaiset asiat ovat muodostuneet eräiksi

normaaliuden ja hyvinvoinnin mittareiksi, joita tulisi haastaa ja laajentaa. (Helavirta, 2011, s. 23–25.) Kapeaksi määritelty normaali jättää ulkopuolelleen paljon erilaisuutta, joka koetaan uhkana yhteisön järjestykselle ja moraalille.

Ympäristö, jossa lastensuojelun asiakkaina olevat lapset viettävät paljon aikaansa ja solmivat sosiaalisia suhteita, on koulu. Koulussa nuoret joutuvat myös kokemaan ennakkoluuloja ja vastaamaan muiden ihmisten käsityksiin lastensuojelun asiakkuudesta. Pekkarisen (2010) väitöskirjatutkimuksessa, jossa hän tutki rikoksia tehneiden poikien lastensuojeluprosessia, nousi esiin yhteisön reaktiot nuorten lähiyhteisöissä. Merkittäviä lähiyhteisöjä olivat perheen lisäksi vertaisryhmät eli kouluissa samat ikäluokat ja lastensuojelulaitoksissa osastotoverit. Pekkarinen (2010, s. 166) toteaa hankaliksi leimattujen poikien jääneen kouluyhteisössä vertaisryhmien ulkopuolelle. Hän mainitsee, että olisikin tärkeää tutkia, kuinka nämä nuoret ovat itse kokeneet koulumaailmassa ulkopuolelle jäämisen ja kuinka tämä on vaikuttanut nuorten sitoutumiseen koulua kohtaan. (mt).

Koulumaailmaan liittyvää tutkimusta lastensuojelun asiakkaiden osalta edustaa norjalaisen tutkijaryhmän Iversen, Hetland, Havik & Stormarkin (2010) tutkimus. He ovat tutkineet lastensuojelulasten oppimisvaikeuksia ja koulussa menestymistä. Heidän mukaansa monissa pohjoismaisissa tutkimuksissa on esitetty lastensuojelulasten kärsivän heikommasta koulumenestyksestä kuin ikäryhmä keskimäärin. Norjalaisten tutkimuksessa verrattiin 101 lastensuojelunasiakasta reiluun 4000 saman ikäluokan oppilaaseen ja tulokset osoittivat, että 12 prosenttia lastensuojelun asiakkaista kärsi oppimisvaikeuksista, kun vertaisryhmällä oppimisvaikeuksia esiintyi vain 0,4 prosentilla. Enemmän kuin joka toinen lastensuojelun asiakas oli norjalaistutkimuksessa koulumenestykseltään alle keskiarvon, mutta 15 prosenttia lastensuojelulapsista ja nuorista menestyivät koulussa erinomaisesti. (Mt.) Tutkimuksen perusteella voi siis huomioda, että lastensuojelun asiakkaina olevat lapset ja nuoret ovat moninainen joukko ja heidän akateemisia kykyjään ei tule vähätellä, yksinkertaistaa tai yleistää. Norjalaistutkijoiden mukaan hyvin menestyvä joukko tarvitsee myös erityistukea koulunkäynnissä, kuten rohkaisua ja kannustusta tärkeiltä aikuisilta, jotta he luottaisivat kykyihinsä. (Mt.)

Tutkijat Martin ja Jackson (2002) ovat haastatelleet koulussa erinomaisesti menestyneitä, huostassa ja sijoitettuina olleita nuoria Britanniassa. Haastattelujen

tarkoituksena oli kartoittaa, mitkä tekijät ovat erityisesti rohkaisseet näitä nuoria opiskelemaan ja mitkä tekijät taas ovat haitanneet heidän koulumenestystään. Tutkimuksen mukaan ennakkoluulot ja matalat odotukset opettajien ja sijaishuoltopaikan aikuisten taholta ovat osoittautuneet menestyksen esteiksi monilla nuorilla. (Mt.) Nuoret olivat kokeneet merkityksellisenä sen, että sosiaalityöntekijä kysyi heidän koulumenestyksestään ja oli kiinnostunut heidän kokonaishyvinvoinnistaan. Samoin tukea ja kannustusta kaivattiin sijaishuollon työntekijöiltä, asumisohjaajilta ja opettajilta. Kuitenkin edes yhdenkin aikuisen kannustus, tuki ja mielenkiinto koettiin erittäin merkityksellisenä. (Mt.)

3 TUTKIMUSASETELMA

3.1 Tutkimustehtävä

Tässä maisterintutkielmassa tutkin lastensuojelun asiakkaina olleiden nuorten kokemuksia lastensuojelun stigmasta. Haastateltaviksi olen valinnut lastensuojelun kokemusasiantuntijoita, eli nuoria, jotka ovat olleet lastensuojelun asiakkaina. Stigman käsitteen pohjalta tutkin, kuinka nämä nuoret ovat kokeneet lastensuojeluun julkisuudessaan liitetyn negatiivisen leiman omassa elämässään. Lisäksi tarkastelen lastensuojelun kokemusasiantuntijatoiminnan vaikutusta stigmaan suhtautumisessa ja nuoren elämässä.

Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Miten kokemusasiantuntijoina toimivat nuoret ovat kokeneet lastensuojeluun liitetyn stigman kohtaamisissaan muiden ihmisten kanssa?
2. Kuinka kokemusasiantuntijana toimiminen on vaikuttanut suhteessa lastensuojelun stigmaan ja omaan menneisyyteen lastensuojelun asiakkaana?

3.2 Aineisto ja aineiston hankintamenetelmä

Olen kerännyt tutkimusaineistoni haastattelemalla lastensuojelun kokemusasiantuntijoita yksilöteemahaastattelulla. Haastateltavat nuoret ovat löytyneet erään kolmannen sektorin järjestön kautta. Kyseinen järjestö on myöntänyt minulle hakemuksestani kirjallisen tutkimusluvan.

Olen haastatellut yhteensä viittä nuorta. Järjestön työntekijä sopi kiinnostuneiden nuorten kanssa haastattelujen ajankohdat järjestön toimistolle. Haastattelut suoritin marras-joulukuussa 2019. Haastatteluista kolme on tehty kasvotusten ja kaksi puhelimitse. Kahteen puhelinhaastatteluun päädyttiin pitkien välimatkojen vuoksi. Haastateltavat saivat luettavakseen saatekirjeen (Liite 1), jossa selvitettiin tutkimuksen

tarkoitus, tutkimuksessa käytettävät menetelmät sekä kerrottiin tutkimuksessa noudattamistani eettisistä periaatteista. Kerroin haastateltaville, että haastattelut tehdään nimettömänä siten, että heidän nimiään tai muita tunnistetietojaan ei päädy tutkielmaan.

Kasvotusten haastatellut allekirjoittivat suostumuslomakkeen (Liite 2), jossa he antoivat suostumuksensa haastatteluun osallistumiseksi ja haastatteluaineiston käytölle.

Puhelimitse haastateltujen kanssa suostumuskirjeen asiat käytiin suullisesti läpi ja he antoivat suostumuksensa suullisesti. Suostumuslomakkeessa oli kohta, johon haastateltavat voivat halutessaan kirjoittaa sähköpostiosoitteensa, mikäli haluavat saada tutkimuksen itselleen jälkikäteen. Usea osallistuja jätti yhteystietonsa ja oli kiinnostunut saamaan valmiin tutkielman sähköpostiinsa. Olen haastatellut yli 18-vuotiaita nuoria, jolloin en ole tarvinnut huoltajan suostumusta nuoren haastattelulle.

Haastateltavat olivat kaikki olleet lastensuojelun asiakkaita. He olivat olleet sijoitettuina joko lastensuojelulaitoksiin tai perheisiin. Osa haastateltavista oli haastatteluhetkellä jälkihuollon asiakkaana. Haastateltavat olivat iältään 18–29-vuotiaita ja asuivat ympäri Suomea.

Opinnäytetyön tasolla kokemusasiantuntijoiden haastattelu lastensuojelun stigmasta tuntui sopivalta, sillä kokemusasiantuntijoiksi on valikoitunut nuoria, jotka haluavat kertoa kokemuksistaan ja olivat oletukseni mukaan jo jäsentäneet omia kokemuksiaan ja elämänhistoriaansa. Näin vaikeammankin tutkimusaiheen käsittely tuntui helpommalta, sillä oletan, että kokemusasiantuntijana toimivat nuoret ovat käsitelleet lastensuojelun leimaan liittyviä ilmiöitä jo aikaisemmin ja ovat puhuneet heille vaikeista kokemuksista.

Haastateltavani ovat kaikki olleet mukana kokemusasiantuntijatoiminnassa vähintään vuoden ajan ja he ovat päätyneet toimintaan oman aktiivisuutensa kautta. Osa haastateltavista oli itse ottanut yhteyttä järjestöön ja tiedustellut kokemusasiantuntijuuden jakamisesta. Osa taas oli päätenyt toimintaan välikäden kautta, kuten niin, että olivat hakeneet järjestöstä muuta työtä ja vaikka varsinaisen työpaikan saamisessa ei ollut sillä kertaa onnistunut, järjestötyöntekijä oli pyytännyt heitä mukaan kokemusasiantuntijatoimintaan. Meriluoto (2016, 71) toteaa, että suomalaisessa kokemusasiantuntijatoiminnassa toimijat on usein osoitettu toimintaan, eli sytyke lähteä mukaan toimintaan ei ole tullut asiakkaalta itseltään vaan joku hallinnollinen toimija on osoittanut asiakkaalle kokemusasiantuntijapaikan.

Haastateltavani olivat siinä mielessä helppo kohdejoukko haastatella, että he ovat jo mukana toiminnassa, jossa omista kokemuksista kysytään ja kerrotaan. Tutkimukseni ulkopuolelle jää hiljainen ja laaja joukko lastensuojelun asiakkaita, joiden kokemus ei tässä tutkielmassa tule esiin. Lähes kaikki haastattelemani nuoret antoivat palautetta tutkimusaiheeni tärkeydestä. Kerrottuaani olevani sosiaalityön opiskelija ja tuleva sosiaalityöntekijä, monet ilmaisivat pitävänsä tärkeänä, että pääsivät haastattelutilanteessa puhumaan sosiaalityön edustajalle erityisesti siitä, millaista kohtaamista he olivat nuorina odottaneet sosiaalityöntekijöiltä ja minkälaisia ohipuhumisen ja sivuuttamisen hetkiä he olivat kokeneet palaverissa sosiaalityöntekijöiden kanssa.

Haastattelut toteutin teemahaastatteluina. Teemahaastattelu sopii metodiksi, kun aihe on merkitykseltään moninainen ja keskustelua käydään laajasti. Haastattelussa välittyy haastateltavien oma kokemus todellisuudesta, ei suora todellisuus. (Ruohio, 2016, s. 48-49.) Oma tutkimukseni kuvaa kokemusasiantuntijoiden haastattelutilanteessa kertomiaan kokemuksia ja analyysini on tulkintaa heidän todellisuuden kokemuksistaan. Tästä muodostuu uutta tietoa kokemustiedon ja teorian vuoropuheluna.

Työstin teemahaastattelurungon (Liite 3) keräämäni stigman käsitettä ja kokemusasiantuntijuutta koskevan tiedon pohjalta. Haastattelussa teemoina olivat kokemusasiantuntijatoimintaan mukaan tuleminen ja toiminnan sisältö, sekä toimintaan liittyvät odotukset, lastensuojelun asiakkuus ja siihen liittyen kohdatut ennakkoluulot ja mahdolliset syrjinnän kokemukset sekä asiakkuudesta kertominen. Kolmantena pääteemana oli kokemusasiantuntijana toimimisen vaikutus nuoren omassa elämässä. Teemahaastattelussa kysymyksiä voidaan tarkentaa vastauksiin perustuen ja näin myös toimin (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 88). Teemat ohjailivat keskustelua, mutta haastattelut etenivät keskustelunomaisesti.

Haastateltavat kertoivat, että kokemusasiantuntijatoimintaan ei varsinaisesti ole heillä ollut erityistä koulutusta, mutta ryhmätapaamisissa he ovat käyneet läpi järjestön työntekijän kanssa, että kokemusasiantuntijana saa itse valita mitä haluaa kertoa itsestään ja toiminnassa mukana ollessa on oikeus ja velvollisuuskin suojella itseään. Haastatteluissa etenimme nuoren ehdoilla. Vaikka haastateltavat olivat valmiita kertomaan kokemuksistaan, en kysellyt kokemuksista, joilla ei ollut tutkimusaiheeni kannalta merkitystä (Ruohio, 2016, s. 55). Painotin jokaiselle haastateltavalle, että he

voivat kertoa sen verran kuin haluavat esimerkiksi tapahtumista, joiden vuoksi he ovat päätyneet lastensuojelun asiakkuuteen. Osa haastateltavista kertoi tapahtumista yksityiskohtaisemmin ja osa taas hyvin yleisellä tasolla. Olen jättänyt raportin ulkopuolelle haastateltavien tarinat lastensuojelun asiakkuuteen päätymisestä heidän yksityisyytensä suojelemiseksi.

3.3 Analyysin eteneminen

Nauhoitetut haastattelut olen ensin litteroinut ja sen jälkeen analysoinut teoriaohjaavaa sisällönanalyysimenetelmää käyttäen. Analyysini eteni litteroitujen haastattelujen lukemisen kautta teemojen mukaisten pelkistettyjen ilmausten etsimiseen. En valinnut täysin aineistolähtöistä analyysin tekotapaa, sillä halusin tarkastella aineistoa stigmaan liitettyjen ilmiöiden, kuten stigman ilmi tulemisen, sopeutumiskeinojen, häpeän tunteiden ja syrjinnän ja ennakkoluulojen kautta sekä kokemusasiantuntijatoiminnan tuomien kokemusten kautta. Näistä muodostui teemoja, joiden alle aloin etsiä aineistosta ilmaisuja. Lisäksi aineistosta löytyi joitakin uusia teemoja edellä kuvattujen, teorialähtöisten teemojen lisäksi. (Karttunen, 2019, s. 89–90; Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 109.)

Ensimmäiseksi alleviivasin teemojen mukaiset pelkistetyt ilmaukset erivärisin värikynin. Pelkistetty ilmaus muodostui parin tai useamman sanan ilmauksesta.

Esimerkkinä katkelma litteroidusta haastattelusta:

Haastattelija: Miten lastensuojelun asiakkuuteen on suhtauduttu, kun se on tullut vaikka koulussa tai jossain esiin?

Nuori: (...) Ja kyl se niinku aiheuttaa ennakkoluuloja ja kyl siinä on semmonen niinku et lastensuojelu sanana on niinku kirosana. Sitä pelätään ja sit kun on laitosnuori tai lastensuojelussa niin kyllähän siihen on semmoset ennakkoluulot ja monesti niiden ennakkoluulojen takana on pelko että. Ei tiedetä miten niin kuin suhtaudutaan.

Litteroidusta haastattelusta alleviivasin teemojen mukaisia pelkistettyjä ilmauksia seuraavasti:

(...) Ja kyl se niinku aiheuttaa ennakkoluuloja ja kyl siinä on semmonen niinku et lastensuojelu sanana on niinku kirosana. Sitä pelätään ja sit kun on laitosnuori tai lastensuojelussa niin kyllähän siihen on semmoset

ennakkoluulot ja monesti niiden ennakkoluulojen takana on pelko että. Ei tiedetä miten niin kuin suhtaudutaan.

Sen jälkeen ryhmittelin aineistosta löytämäni pelkistetyt ilmaukset leikkaa-liimaa-menetelmällä teemojen alle. Muotoilin ilmaukset puhekielestä tarvittaessa pelkistetympään muotoon. Edellä kuvatut pelkistetyt ilmaukset jaoin seuraavalla tavalla teemojen alle:

Teema: Ennakkoluulojen ilmeneminen

- aiheuttaa ennakkoluuloja
- lastensuojelu on kirosana → lastensuojelu koetaan negatiivisesti

Teema: Ennakkoluulojen selittäminen

- lastensuojelua pelätään
- lastensuojelua ei tunneta

En ollut kuitenkaan tyytyväinen pelkkään teemoiteltuun aineistoon, koska se vaikutti vielä järjestäytymättömältä ja hajanaiselta ja teemoja oli tässä vaiheessa liikaa. Halusin löytää teemoille yhteisiä nimittäjiä. Teemoittelu- eli luokitteluvaihe onkin aineiston ensimmäinen käsittelyvaihe, jonka jälkeen varsinainen analyysi alkaa. Luokittelu ei ole vielä analyysia. (Ruohio, 2016, s. 58; Ruusuvuori ym., 2010, s. 19.)

Niinpä järjestin aineiston, eli pelkistetyt ilmaukset, uudelleen teoriaohjaavaa sisällönanalyysia käyttäen taulukkoon (Liite 4). Liitteenä olevassa Analyysitaulukossa edellisessä esimerkissä esitetyt teemat asettuvat alaluokiksi.

Luokitellessani aineistoa yhteisten nimittäjien eli pelkistettyjen ilmauksien avulla alaluokkiin ja edelleen niitä yhdistäviin yläluokkiin, järjestin aineiston teorian ohjaamana viiteen pääluokkaan, joista muodostuvat myös tuloslukujen otsikot:

1. Kokemukset muiden ihmisten suhtautumisesta lastensuojelun asiakkuuteen, 2. Nuorten käyttämät sopeutumiskeinot leiman kanssa eläessä, 3. Lastensuojelun asiakkuuteen liitetyt syrjinnän kokemukset, 4. Lastensuojelun asiakkuuteen liitetyt häpeän tunteet ja 5. Kokemusasiantuntijatoiminta kokemusten jäsentäjänä.

Tuloslukuun olen ottanut mukaan joitakin sitaatteja haastateltavilta. Olen valinnut sitaatit sen perusteella, että niissä on jotakin erityisen mielenkiintoista ja ne kertovat nuoren omin sanoin kuvauksen tilanteesta. En ole eritellyt haastateltavia numeroin,

koska aineisto on pieni ja anonymiteetti saattaisi vaarantua numerotunnistein. Olen häivyttänyt sitaateista ilmaisut, joiden perusteella haastateltavat saatettaisiin tunnistaa.

3.4 Tutkimusetiikan huomioiminen tutkielman teon eri vaiheissa

Tutkimusta tehdessäni olen noudattanut sosiaalialan ammattihenkilöstön eettisiä ohjeita (Heikkinen, 2017) ja ihmistieteisiin luettavien tutkimusalojen eettisiä periaatteita (TENK, 2009). Aineistoa on käsitelty anonymisti jo litterointivaiheessa, eli en ole kirjoittanut litterointitekstiin haastateltavien nimiä tai muita tunnistetietoja, kuten koulujen tai paikkakuntien nimiä. Tutkimusta tehdessäni olen kunnioittanut haastateltavien itsemääräämisoikeutta, he ovat voineet keskeyttää haastattelun ja tutkimukseen osallistumisen missä tahansa vaiheessa. Haastateltavilta on pyydetty etukäteen suostumus tutkimukseen osallistumiseksi. Haastateltaville on kerrottu etukäteen tutkimuksen tarkoituksesta ja haastattelujen tallentamisesta sekä kirjallisesti saatekirjeellä, että vielä haastattelun alkaessa suullisesti. (TENK, 2009.)

Tutkielmaa tehdessä olen huomionut henkisten haittojen aiheuttamisen välttämisen (TENK 2009, s. 7) pohtimalla etukäteen millaisia kysymyksiä esitän haastateltaville. Lastensuojelun asiakkuudesta ja omasta elämänhistoriasta kysyminen on hyvin henkilökohtaiselle alueelle menemistä. Olen pyrkinyt lähestymään aihetta hienotunteisesti ja jättänyt haastateltavalle mahdollisuuden päättää, kuinka yksityiskohtaisesti hän on halunnut kertoa esimerkiksi lastensuojelun asiakkuuden alkamiseen johtavista syistä. Olen kertonut haastattelutilanteessa, että he itse voivat päättää mitä haluavat kertoa. Haastateltavien suojaamiseksi kaikki mahdolliset tunnistetiedot on pyritty poistamaan tästä tutkielmasta.

Yleiset tutkimuksen teon eettiset periaatteet tulee arvioida tutkimuskohtaisesti jokaisessa tutkimushaastattelussa ja kohtaamisessa (Kaukko & Korkiamäki & Kuusisto, 2019). Tätä on erilaisuuden huomioiminen, eli vaikka lapsilla ja nuorilla on jokin saman tyyppinen kokemus takanaan, heitä ei voi ajatella samanlaisina ja vain yhtenä ryhmänä. Erilaiset eettiset ohjeet ymmärretään eri tavoin eri yhteisöissä, eli senkin vuoksi yleispätevät ohjeet tulee purkaa käytännön tasolle ja huomioida jokaisessa kohtaamisessa. (Kaukko & Korkiamäki & Kuusisto, 2019.) Vaikka olen kohdannut

haastateltavani vain kerran, olen pyrkinyt kohtaamisessa huomioimaan jokaisen nuoren yksilönä, kertomalla jokaiselle henkilökohtaisesti mitä olen tutkimassa ja miksi ja kunnioittamalla ja kuuntelemalla jokaisen nuoren yksilöllistä tarinaa.

Kuullessani koskettavia tarinoita nuorten taustasta, heidän kohtaamistaan vaikeuksista ja myös uskomattomasta sisusta päästä vaikeuksien yli, olen aidosti ilmaissut heille myötätuntoani ja asioiden minussa herättämiä reaktioita. Kuitenkin olen pyrkinyt vuorovaikutuksessani tutkittavien kanssa välttämään ns. uhripuhetta, eli että olisin vahvistanut jotain ennakkokäsitystä lastensuojelunasiakkaiden uhriasemasta.

Uhripuheelta voi nimenomaan välttyä kohtaamalla nuori yksilönä sen sijaan, että ajattelisi hänen olevan vain tietyn tyyppisen ryhmän edustaja (Kaukko ym., 2019). Ajattelen, että uhripuheeseen liittyy stereotypisoinnin lisäksi myös vahvasti sääliminen. Useampi haastattelemani nuori painotti, että hän ei kaipaa ihmisiltä sääliä lastensuojelun asiakkuuden vuoksi.

Kaukko ym. (2019) painottavat, että tutkittaessa nuoria, asetelmaan liittyy aina valtasuhde ja haastattelijan tulee tuo suhde tiedostaa. Olen haastatteluja tehdessäni painottanut haastattelujen anonyymisyyttä ja vapaaehtoisuutta sekä suostumuskirjeessä esittänyt, että haastatteluun osallistuminen tai siitä kieltäytyminen ei vaikuta nuoren toimintaan kokemusasiantuntijana.

Olen käynyt eettistä pohdintaa itsekseni käyttäessäni stigman käsitettä teoreettisena viitekehyksenä. Goffman on kirjoittanut teoksensa *Notes on the Management of Spoiled Identity* vuonna 1963 ja teoksen kieli kuulostaa nykypäivänä itsessään tutkielmani kohderyhmää leimaavalta. En missään tapauksessa halua aiheuttaa lisää leimaa lastensuojelunympäristölle tai syyllistää nuoria, joten käsitteiden valinnassa olen saanut olla tarkkana. Ennakkoluulot ja stigma syntyvät yhteisössä, joka reagoi ilmiöön. Asiasta kirjoittaessa olen koko ajan pyrkinyt olemaan kunnioittava haastattelemiani nuoria kohtaan ja pyrkinyt välttämään heidän leimaamistaan. Esimerkiksi Ruohion (2016) tutkimuksessa mainitaan, että stigman käsitteen käytön kanssa pitää olla varovainen, jottei itseasiassa tutkimuksellaan vahvista jonkin kohderyhmän leimattuna oloa. Olen tällä tutkimuksella pyrkinyt hälventämään leimaa lastensuojelun ympärillä pohtimalla syitä siihen, miksi lastensuojelun asiakkaat kokevat leimaa ja ottamalla ilmiön tarkasteluun.

4 TULOKSET

Stigma syntyy siihen reagoivassa yhteisössä. Yhteisöjä haastattelemini nuorten ympärillä olivat kouluyhteisö, johon kuuluivat opettajat ja luokkatoverit. Koulun lisäksi nuorilla oli muita kaveripiirejä ja näihin liittyivät sosiaalisina suhteina myös kavereiden vanhemmat. Nuoren asumisympäristö ja siihen liittyvät viranomaisverkostot, kuten sosiaalityöntekijät ja sijaishuollon työntekijät muodostavat omat sosiaaliset verkostonsa.

Ensimmäisessä tulosluvussa käsittelen nuorten kokemuksia muiden ihmisten suhtautumisesta lastensuojelun asiakkuuteen. Toisessa alaluvussa vastaan siihen, millaisia sopeutumiskeinoja haastattelemani nuoret olivat käyttäneet lastensuojelun stigman kohdatessaan. Kolmannessa alaluvussa esitän tuloksia, joita sain tarkastellessani nuorten stigmaan liittyviä syrjinnän kokemuksia. Stigmaa kutsutaan myös häpeäleimaksi ja sen ajatellaan olevan asia, jota kantaja häpeää suhteessa muihin. Neljännessä alaluvussa esittelen tutkimukseni tulokset häpeän kokemisen suhteen. Neljässä ensimmäisessä tulosluvussa vastaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni siitä, miten kokemusasiantuntijat ovat kokeneet lastensuojeluun liitetyn stigman kohtaamisissaan muiden ihmisten kanssa.

Viimeisessä eli viidennessä alaluvussa käyn läpi lastensuojelun kokemusasiantuntijana toimimisen merkitystä haastattelemini nuorille ja sitä, miten kokemusasiantuntijatoiminta on vaikuttanut lastensuojelun stigmaan liittyvien kokemusten ja oman menneisyyden jäsentämiseen.

Tuloksissani painottuu nuoren kokema lastensuojelun stigma hänen sosiaalisissa verkostoissaan. Haastateltavani tuottivat eniten puhetta liittyen lastensuojelun stigman kohtaamiseen. Kokemusasiantuntijuuden merkitys jäi haastatteluissa niukkasanaisemmaksi, mikä näkyy myös tässä tulosluvussa. Luultavasti toisenlaisilla haastattelukysymyksillä olisin voinut saada enemmän aineistomateriaalia myös kokemusasiantuntijuutta koskien. Toisaalta ensisijainen mielenkiintoni tässä tutkimuksessa kohdistui lastensuojelun stigmaan ilmiönä ja vasta toissijainen kiinnostuksenkohteeni oli kokemusasiantuntijana toimiminen ja sen vaikutus stigman kokemusten ja oman menneisyyden jäsentymiseen. Palaan tutkimusprosessin kriittiseen tarkasteluun Pohdinta-luvussa.

4.1 Kokemukset muiden ihmisten suhtautumisesta lastensuojelun asiakkuuteen

Haastattelemiini nuoret olivat elämässään hieman eri kohdissa. Osa oli vasta hakeutumassa toisen asteen koulutukseen, osa oli valmistumassa yliopistosta ja osa oli työelämässä. Yhteistä kaikille oli se, että peruskoulu oli käyty ja takana päin. Kouluvuosiin mahtui monia kohtaamisia muiden oppilaiden ja opettajien kanssa, joissa lastensuojelun asiakkuus oli tullut tavalla tai toisella esiin. Kaikilla oli takanaan useita kohtaamisia sosiaalityöntekijöiden ja sijaishuollon työntekijöiden kanssa. Lapsuus- ja nuoruusikään kuuluvat lisäksi tärkeänä kaveri- ja ystäväsuhteet, joissa näissäkkin lastensuojelun asiakkuus tuli esiin, joko avoimesti kerrottuna tai salaisuutena pidetyn asian paljastuttua.

4.1.1 Opettajien suhtautuminen lastensuojelun asiakkuuteen

Goffmanin (1963, s. 18) mukaan ihmisillä on taipumusta yli- tai alireagoida kohdatessaan stigmaa kantavan ihmisen. Ihmiset ovat usein epävarmoja siitä, kuinka asiaan pitäisi suhtautua. Liiallinen myötätunnon näyttäminen voi asettaa toisen epämukavaan asemaan samoin kuin taas reagoimattomuus voi asettaa toisen liian vaikeisiin tilanteisiin. Stigman olemassaolon ollessa molempien osapuolten tiedossa tilanteesta voi tulla jollain tapaa epämukava molemmille. Molemmat osapuolet voivat tulla itsestään tietoisemmiksi ja tilanteesta vaivautuneiksi. (Mt.)

Haastatteluissa nuoret kertoivat opettajien suhtautumisen lastensuojelun stigmaan olleen toisinaan edellä mainittua liiallisen myötätunnon näyttämistä, eli ”ylimääräistä sääliä” kuten eräs haastateltava sen sanoi. Toisaalta suhtautumisen koettiin olleen myös suorastaan lastensuojelun asiakkuutta alleviivaavaa erityiskohtelua. Lisäksi nuoret olivat kohdanneet myös neutraalia suhtautumista, eli nuori oli yksi muiden joukossa ja lastensuojelun asiakkuutta ei tuotu mitenkään erikseen esiin.

Ylimääräinen sääli näkyi arvosanojen löyhässä annossa, kokeiden tekemisen erityisjärjestelyinä tai luokalta läpi päästämisenä. Nuorten kokemukset liiallisesta myötätunnosta tulevat esiin seuraavissa esimerkeissä:

” Oon saanu joka vuosi jostain ihan turhasta asiasta stipendin sen takia, kun ne on tienny, että meillä ei himassa oo kaikki kunnossa. niin tällasta ylimäärästä sääliä. ”

” Opettajat tehny sitä, että ne on päästänyt mut käytävään tekemään koetta ja mulla on ollu puhelin mukana, vaan koska oon lastensuojelun asiakas, vaikka mulla on päälle yhdeksän ollu keskiarvo aina koulussa. ”

Haastateltavat nuoret eivät kokeneet tätä liiallista myötätuntoa, kuten turhaksi koettua stipendiä tai lupaa pitää puhelinta mukana koetilanteessa, suinkaan hyvänä asiana. Se aiheutti heissä hämmennystä ja yhtä lailla he kokivat tulleen kohdelluksi eri tavalla kuin muut nuoret, vain sen vuoksi, että heillä oli lastensuojelutaustaa. Ylimääräinen sääli koettiin ärsyttävänä ja vaivaannuttavana asiana. Lisäksi edellisen esimerkin nuori koki, että hänen kykyjään aliarvioitiin koetilanteessa, koska hänelle tehtiin erityisjärjestelyjä koetta varten hyvästä koulumenestyksestä huolimatta.

Erityiskohtelu ilmeni nuorten kokemuksissa myös lastensuojelun asiakkuuden tarpeettomana korostamisena ja näkyväksi tekemisenä. Nuoren tausta ja kotiolot tuotiin heidän mielestään esiin tarpeettomissa yhteyksissä koko luokan kuullen ja nuori koki asian nöyryyttävänä ja leimaavana.

” Palkattiin oma työntekijä sinne koululle meille, jotka oli laitoksessa. Se oli nöyryyttävää, kaikki ties sitten että toi on noiden ohjaaja. Teki semmosen leiman ottaan. ”

Edellisessä esimerkissä nuori koki oman, nimetyn työntekijän läsnäolon nöyryyttävänä ja erilaisuutta alleviivaavana. Hän koki olevansa leimattu sen vuoksi, että erityinen työntekijä liikkui heidän kanssaan ja koki koulun toimenpiteen erityiskohteluna.

Seuraavassa esimerkissä nuori taas koki, että opettaja toi turhaan julkisesti esiin hänen erilaisen perhetaustansa:

” Koulussa on ollut sellasia opettajia että ne on liiaks korostanut sitä, että on vaikka joku lupalappu ollu luokkaretkelle lähtemistä varten, niin opettaja on saattanut koko luokan edessä sanoo että viekää tää teidän vanhemmille ja sitten sä muuten vie tää sinne sun (sijaishuoltopaikkaan).”

Lainauksessa nuori painottaa sitä, että hänen asioitaan turhaan selvitettiin julkisesti koko luokan oppilaiden kuulleen ja turhaan tuotiin esiin hänen erilainen perhetaustansa. Nuoren kokemus on ollut, että hänen poikkeavaa perhetaustansa on tietoisesti korostettu.

Lastensuojelun asiakkaina olleet nuoret kokivat myös, että heidän toimintaansa koulussa tarkasteltiin liiaksi lastensuojelun asiakkuuden kautta:

” Jos mä oon hölmöilly jotain samaa asiaa mitä koko muukin luokka, että ollaan porukalla jotain töpeksitty niin kaikilla muilla se meni puhuttelulla mutta koska kun mulla on se lastensuojelutausta, niin mun kohdalta se oli aina jotain valtavaa oireilua. ”

Nuori siis koki, että hänen käytökseensä kohdistettiin erityistä huomiota. Nuori koki, että hänen käytöstään analysoitiin liiaksi lastensuojelun asiakkuuden vuoksi ja häntä tarkasteltiin eri tavalla kuin luokan muita nuoria.

Erityiskohtelu näkyi myös nuoren kykyjen vähättelynä esimerkiksi jatko-opintoihin ohjaamisen suhteen. Eräs haastattelemani nuori kertoi, että vaikka hänellä oli kiinnostus mennä lukioon ja hyvä koulumenestys, opinto-ohjaaja suositteli hänelle ammattikouluun menemistä. Iversen ym. (2010) toivat tutkimuksessaan esiin, että lastensuojelun asiakkaina on eri tavoin koulussa menestyviä lapsia ja nuoria ja pelkästään lastensuojelun asiakkuuden vuoksi ei ole syytä olettaa, että nuori menestyisi koulussa ja opinnoissa heikommin kuin muu ikäluokka. Norjalaistutkijoiden mukaan kaikki lastensuojelun asiakkaat, myös hyvin menestyvät, tarvitsevat erityistukea koulunkäynnissä. Nuoret tarvitsevat rohkaisua ja kannustusta tärkeiltä aikuisilta, jotta he luottaisivat kykyihinsä. (Mt.)

Tutkijat Martin ja Jackson (2002) taas haastattelivat koulussa erinomaisesti menestyneitä, huostassa ja sijoitettuna olleita nuoria Britanniassa. Heidän tutkimuksensa mukaan ennakkoluulot ja matalat odotukset opettajien ja sijaishuoltopaikan aikuisten taholta ovat osoittautuneet menestyksen esteiksi monilla nuorilla. Kuten Martin ja Jacksonin (2002) tutkimuksessa, omassakin tutkielmassani tuli esiin, että monia haastateltavia oli häirinnyt opettajien heihin kohdistama liiallinen huomio. Nuoret toivoivatkin, että he saisivat olla kuin ketkä tahansa muut oppilaat koulussa, ilman erityishuomiota. Kuitenkin nuoret toivoivat opettajilta tukea ja kannustusta koulunkäyntiin. Eli liiallisen myötätunnon osoittamisen tai lastensuojelun asiakkuuden alleviivaamisen sijaan nuoret tarvitsevat positiivista kannustamista ja rohkaisua, mutta kuitenkin neutraalisti niin, ettei heitä aseteta muiden oppilaiden edessä erityiseen asemaan.

4.1.2 Ympäristön suhtautuminen lastensuojelun asiakkuuteen

Lastensuojelun asiakkuuden tullessa ilmi, ihmisten reaktiot olivat haastateltavien mukaan vaihdelleet kiinnostuksesta epäuskoon ja vetäytymiseen. Tilanteissa, joissa lastensuojelun asiakkuus tulee esiin ensimmäistä kertaa, haastateltavat nuoret olivat kohdanneet epäuskoa ja toisaalta kiinnostusta aiheeseen. Toisinaan kaveruussuhteet olivat päättyneet asian tullessa ilmi. Nuoret kertoivat, että hämmennyksen vuoksi kaverit olivat toisinaan vetäytyneet pois, koska he eivät olleet tiedäneet, kuinka asiaan tulisi suhtautua.

Haastattelemini nuorten luokkakaverit ja oman ikäiset olivat suhtautuneet lastensuojelun asiakkuuteen epävarmuudella sen suhteen, voiko asiasta puhua ja osoittaneet mielenkiintoa sen suhteen, mitä asia tarkoittaa. Nuoret ovat kokeneet velvollisuutta selittää tilannettaan ikätovereille.

” Ikätovereiden suhtautuminen on ollut silleen, että no okei mitä se tarkoittaa ja no minkälaista se sitten on ja että ootsä tehnyt jotain semmosta että sun porukat ei ole voinu sua pitää, ne ei oo huolinu sua, tai toisaalta sitten että no mitä sun vanhemmat on tehny että näin on käyny. ”

Edellisessä esimerkissä näkyy, kuinka monenlaisia kysymyksiä ja toisaalta selityksiä nuoret ovat kohdanneet lastensuojelun asiakkuuden tullessa ilmi. Nuorilta on kyselty hyvin henkilökohtaisia asioita heidän vanhemmistaan ja heistä itsestään ja he ovat joutuneet ikään kuin julkisesti tilivelvollisiksi näissä ilmitulon tilanteissa. Edellisessä esimerkissä näkyvät myös ennakkoluulot, kuten kysymykset, mitä nuori on tehnyt tai mitä vanhemmat ovat tehneet, jotta nuori on joutunut lastensuojelun asiakkaaksi.

Haastateltavat ovat kokeneet, että kavereiden puheessa kuuluva lastensuojelun leima on omaksuttu omilta vanhemmilta tai ympäristöstä:

” Niitten nuorten kohalla, kenen vanhemmat on omassa puheessa tuottanut paljon sitä että meillä on jotain laitosnuoria, ongelmanuoria, kyllähän se vanhemmilta periytyy semmonen, että leimapuhe on tietenkin ollut aika vahvaa. ”

” Kun mä kerron että on huostaanotettu (ikä), niin sit kaikki ajattelee että mä oon sellanen kunnon kriminaali ja että mulla on hirvee lista rikoksia ja kaikkee, niin se on semmonen niin ku yleensä ja sen takia ne on aika varuillaan että millanen mä oon. ”

Äskeisissä esimerkeissä näkyvät termit ”laitosnuori”, ”ongelmanuori” ja

”teinikriminaali”, joita nuoret ovat kuulleet oman ikäisiltään tai heidän vanhemmiltaan.

Nämä ovat yhteisössä tuotettuja luokitteluja ja ennakkoluuloja, joihin nuoret yksilöinä joutuvat vastaamaan, eivät yksilön ominaisuuksia, kuten stigman käsitteen käytön suhteen on huomioitava (Rovamo & Toikko, 2019). Haastattelemi nuoret joutuivat selittämään ja käsittelemään heihin kohdistuvia yhteiskunnallisella tasolla syntyneitä leimoja yksilötasolla omassa elämässään, mikä ei suinkaan ole nuorille, jos kenellekään, helppo tehtävä.

Nuoret kertoivat, että lapsuudessaan he ovat kohdanneet tilanteita, joissa kavereiden vanhemmat ovat epäilleet, onko sijoitettu lapsi sopivaa leikkiseuraa omalle lapselleen ja voiko sijoitettuna asuva lapsi tulla vierailulle omaan kotiin. Vanhemmat ovat myös epäilleet, onko sijoitettu lapsi tai nuori rikollinen tai muuten huonoa seuraa omalle lapselleen. Tietämättömyys sijoitetun lapsen tai nuoren tilanteesta ja taustoista on saanut joitakin vanhempia kieltämään yhdessä olemisen lapsilta ja nuorilta. Toisaalta joskus tilanne on ratkennut, kun vanhemmat ovat tavanneet ja tutustuneet sijoitettuun nuoreen ja todenneet tämän turvalliseksi seuraksi.

” Kavereiden vanhemmat on aatellu että mikä homma tai et oonks mä nyt joku kauhee kriminaali tai jotain muuta. Mutta kyllä sitten kun niiden kaverien vanhemmat tapas mut niin ne tajus että oon ihan ok, normaali nuori. ”

Edellisessä lainauksessa näkyy hyvin, kuinka kohtaamisissa kavereiden vanhempien kanssa konkretisoituvat lastensuojeluun liitetyt ennakkoluulot. Useampi nuori oli kohdannut ennakkoluulon, jonka mukaan lastensuojelun asiakkuus liittyy rikollisuuteen. Edellä kuvatuissa tilanteissa ensin on nähty lastensuojelun negatiivinen leima ja sen alta on paljastunut ”ihan ok, normaali nuori”. Varsin kohtuuttomalta kuulostaa, että nuoren täytyy yksilönä ensin varistaa leima hartioiltaan ja vasta sen jälkeen hän tulee aitona itsenään näkyväksi.

Kavereiden vanhempien jyrkiltäkin kuulostavat ennakkoluulot voivat selittyä sillä, että stigmatisoitu asia on jotain, mikä saa ihmiset tuntemaan pelkoa. Asia uhkaa turvallisuuden tunnettamme ja sitä, mikä on tavanomaista. (Jones ym., 1984, s. 83–84; Pekkarinen, 2010, s. 21.) Lastensuojelun asiakkuus osoittaa meille, että lapsella on ollut jokin hätä ja tilanteessa on jotain, joka ei ole turvallista ja tämä saa ihmiset reagoimaan.

4.1.3 Sosiaalityöntekijöiden suhtautuminen lastensuojelun asiakkaana olevaan nuoreen

Sosiaalityön opiskelijana olin erityisen kiinnostunut siitä, millaisia kohtaamisia haastattelemillani nuorilla oli ollut sosiaalityöntekijöiden kanssa ja olivatko he mahdollisesti kohdanneet leimapuhetta sosiaalityöntekijöiden taholta. Liegghio (2017) ja Eronen (2004) mainitsivat tutkimuksissa, että sosiaalityö voi toimia merkittävänä leimaajana asiakkaidensa elämässä. Myös Scholte ja kumppanit (1999) kertoivat tutkimuksessaan, että sijaishuolto koettiin hyvin leimaavaksi ja leimaantumisen pelon vuoksi sosiaalihuollon palveluihin ei edes hakeuduta. Ajattelen, että sosiaalityöntekijät ovat tällöin avainasemassa hälventämässä leimaa sosiaalipalvelujen ympäriltä ja keinoina leiman hälventämisessä voivat toimia avoin keskustelu ja ystävällinen, dialoginen vuorovaikutus asiakkaan kanssa.

Yleisesti haastateltavat olivat kokeneet sosiaalityöntekijöiden suhtautuvan heihin etäisesti ja kiireisesti. Nuoret kertoivat kaivanneensa, että sosiaalityöntekijä olisi asettunut heidän puolelleen ja ollut heidän kanssaan enemmän läsnä. He olivat kokeneet sosiaalityöntekijän nähneen heidät ”hankalan perheen lapsena” ja ”tosi sairaana ja kipeänä lapsena”. Sairaana näkeminen ja hankalan perheen lapsena näkeminen juontuivat nuorten mukaan siitä, että sosiaalityöntekijöillä oli vaikeaa työskennellä perheen aikuisten kanssa. Ajattelen, että tämä huomio voi hyvin pitää paikkansa. Nuoren etäännyttäminen hankalan perheen lapseksi tai sairaaksi lapseksi voi olla työntekijän keino ottaa etäisyyttä hyvin vaikeisiin ja tunnetasollakin koskettaviin tilanteisiin. Laittamalla nuori johonkin kategoriaan tilanteen ratkaisukin voi löytyä näennäisesti helpommin kuin kohtaamalla nuori aidosti yksilönä. Kategorioille voi sosiaalityössä olla valmiita toimintamalleja ja on työntekijänä ehkä helpompi niukkojen resurssienkin vuoksi laittaa nuori valmiille polulle kuin lähteä pohtimaan aivan yksilöllistä ratkaisua tilanteeseen.

Nuoret olivat kokeneet, että sosiaalityöntekijät toisinaan puhuivat heidän puolestaan, sivuuttivat heidät keskusteluissa ja eivät antaneet heille puheenvuoroa, vaikka he istuivat samassa pöydässä. Myös Laakson (2019) tutkimuksessa tuotiin esiin sosiaalityöntekijöiden olevan sijoitetuille nuorille etäisiä ja vieraita. Nuoret kertoivat tapaavansa omaa sosiaalityöntekijäänsä vain puolen vuoden välein asiakassuunnitelmatapaamisissa. Kuitenkin he toivoivat, että sosiaalityöntekijät

suhtautuisivat heihin henkilökohtaisemmin ja heillä olisi enemmän aikaa (Laakso, 2019, s. 50.) Myös Martinin ja Jacksonin (2002) tutkimuksessa nuoret olivat kokeneet merkityksellisenä sen, että sosiaalityöntekijä kysyi heidän koulumenestyksestään ja oli kiinnostunut heidän kokonaishyvinvoinnistaan.

Omassa tutkimuksessani sosiaalityön kiireisyydestä ja kohtaamisen tärkeydestä eräs nuori puhuu näin:

” Se resurssipuhe mitä edelleen puhutaan, että oispa resursseja tehdä työtä niin kuin haluis ja ois resursseja tavata niitä nuoria, mikä sitten mahdollistaisi sen suhteen luomisen ja luottamussuhteen luomisen ja sen että se vois oikeesti se sosiaalityöntekijä asettua sen nuoren puolelle. ja se nuori myös ymmärtäis sen, niin sit mä aina jotenkin palaan siihen että mua ärsyttää henkilökohtaisesti aika paljon se resurssipuhe siks, koska se huono kohtaaminen vie ihan yhtä paljon aikaa kuin se että sä kohtaat sen nuoren hyvin. sen sijaan että edelleen motkotettais siitä että ei ole resursseja tavata niitä nuoria niin kahta kauheemmin ne resurssit mitkä sulla on käytettävissä niin käyttäsitte ne sitten semmoseen hyvään kohtamiseen. ja sellaseen arvostavaan ja kunnioittavaan kohtamiseen. ”

Sekä Laakson (2019), että oman tutkielmani nuorten kokemuksissa kohtaamisista sosiaalityöntekijöiden kanssa välittyy tarve nähdä heidät omana itsenään, ei hankalan perheen lapsena tai nopeasti kohdattavana asiakkaana. Sosiaalityöntekijän kiinnostuksella ja kohtaamistavoilla on väliä nuorille. Myös aiemmin mainittua, sosiaalityön instituutiona aiheuttamaa stigmaa ajatellen, kiireinen ja etäinen suhtautuminen nuoreen ei varmastikaan hälvennä lastensuojelun leimaa tai tuo lastensuojelun sosiaalityötä helpommin lähestyttäväksi tai ymmärrettäväksi.

4.2 Nuorten käyttämät sopeutumiskeinot leiman kanssa eläessä

Goffman (1963, s. 42) puhuu stigman kanssa elämisestä ja keinoista, joita leimatut ihmiset käyttävät jokapäiväisessä elämässään. Jones ym. (1984, s. 200) jakavat sopeutumiskeinot Goffmanin tekstien perusteella vetäytymiseen, salaamiseen, roolin hyväksyntään ja selviytymiseen. Löysin haastatteluaineistostani nuorten käyttäneen kaikkia edellä mainittuja sopeutumiskeinoja.

Lastensuojelutaustan salaaminen oli yleistä haastateltavien parissa. Haastatteleman nuoret kertoivat punnitsevansa, kenelle he lastensuojelutaustastaan kertovat vai kertovatko ollenkaan.

”Mä en kauheesti kerro, koska sitä on tosi vaikea selittää. Tosi paljon ihmisiä ympärillä ja mikä se kuvio on niin et koulussakaan kukaan ei tainnut tietää paitsi ihan lähimmät kaverit, mut opettajat ei tienny.”

”En mä sitä tuo esiin jos ei se mitenkään liity, koska sit se voi ehkä vaikuttaa jotenkin.”

Asia joko salattiin täysin, tai totuutta muunneltiin, jotta välttyttiin kiusalliselta kohtaamiselta ja asioiden selittelyltä. Uusia ihmisiä tavatessa haastateltavat punnitsivat missä kohtaa asian esiin ottaminen on turvallista tai tarpeellista tai voiko sen vain sivuuttaa.

Salaamiseen liittyen Goffman (1963, s. 42; Jones ym. 1984, s. 204–205) puhuu leiman paljastamisesta harkiten tai leiman piilottamisesta. Leima saatetaan paljastaa vapaaehtoisesti ja harkiten vain tietyissä tilanteissa eli henkilö valitsee milloin paljastaa leimaavana pidetyn asian itsestään. Harkitseminen sopii sellaisiin leimaaviin asioihin, jotka eivät suoraan näy ulospäin henkilöstä. Lastensuojelutausta on tällainen asia, jonka paljastamista nuori voi useissa kohtaamisissa ja tilanteissa punnita. Leiman piilottaminen taas tarkoittaa leimaavan asian salaamista eri keinoin. Lastensuojelutausta saatettiin myös paljastaa harkiten, jos siitä oli jotain erityistä hyötyä nuorelle:

”Nyt mä haluaisin ite työllistyä kyllä lastensuojelun pariin, niin siinä sen vois tuoda esiin, et siitä vois olla jotenkin hyötyäkin, mutta muiden töiden kohdalla ehkä ei.”

Haastateltavat nuoret kertoivat myös joissain tilanteissa muuntelevansa totuutta ja joku kertoi valehdelleensa menneisyydestään koulukavereilleen, jottei hänen lastensuojelutaustansa tulisi ilmi. Tulkitsen valehtelun olevan leimaavan asian piilottamista.

Haastateltavat nuoret kuvasivat punnitsevansa paljon sitä, milloin lastensuojelun taustasta on sopivaa kertoa uusille ihmisille. Goffman (1963, s. 14) kuvaa tätä ilmiötä jatkuvana toisten ihmisten ja sosiaalisten tilanteiden arvioimisena. Eräs haastateltava nuori kuvasi tilannetta jatkuvana skannaamisena, onko tilanne hänelle turvallinen:

”Jos on sellanen olo että nää ihmiset ei ole kovin turvallisia, tai että nää saattais mua leimata tai nää saattaa olla mulle ilkeitä tai mitä tahansa niin kyllähän sitä jättää aina kertomatta.”

Salaaminen liittyy läheisesti vetäytymiseen, joka on Jonesin ja kumppaneiden (1984) mukaan toinen keino selviytyä stigman kanssa. Vetäytyminen arkipäiväisistä kohtaamisista vähentää outouden tunnetta ja suojelee ihmistä. Vetäytyminen voi olla myös sitä, että rajoittaa kanssakäymisen vertaisryhmänsä pariin, eli niiden ihmisten pariin joilla on samanlaisia haasteita. (Jones ym., 1984, s. 200–201.) Vertaisryhmässä ei tarvitse punnita sitä, milloin leimaavan asian paljastaminen on turvallista ja milloin siitä voi puhua.

Vertaisryhmä voi olla voimaannuttava kokemus, toisaalta se voi käänteisesti vahvistaa jäsentensä erottautumista muusta yhteiskunnasta ja vahvistaa poikkeavaa identiteettiä. (Mts. 201.) Onko poikkeavan identiteetin vahvistaminen sitten huono asia, sitäkin voitaneen tulkita monin tavoin. Valtavirrasta poikkeavan identiteetin vahvistaminen voi mielestäni tarkoittaa oman ainutlaatuisen elämänhistorian hyväksymistä. Toisaalta negatiiviseksi poikkeavuus voi kääntyä silloin, jos vahvistetaan uhritumista ja alakynteen joutumista. Kokemusasiantuntijaryhmä voidaan nähdä vertaisryhmänä. Kuitenkaan kukaan haastateltavani ei tuonut esiin, että olisi rajoittanut kontaktejaan vain muiden lastensuojelun asiakkaiden pariin. Haastatteluissa ei myöskään tullut esiin, että ryhmässä olisi erityisesti vahvistettu kollektiivisesti lastensuojelun asiakkaan identiteettiä.

Myös roolin hyväksyntä näkyi sopeutumiskeinona haastateltavien nuorten elämässä suhteessa lastensuojelun asiakkuuteen. Roolin hyväksyntä tarkoittaa Jonesin ja kumppaneiden (1984, s. 206) mukaan, että henkilö hyväksyy rooliin liitetyt stereotypiat eli ikään kuin alistuu stereotypioille. Tällainen rooliin alistuminen on nähtävissä erään nuoren kommentissa:

” On tuntunu että sen jälkeen on ihan turha kertoa enää itsestään koska just se lastensuojelunuori tai se mitä siinä on tuotettu musta, niin se on antanu jo niin vahvan sellasen, että ei millään muulla oo mitään väliä mitä mä oon. ”

Edellisessä lainauksessa nuoren alistuminen näkyy siinä, että hänen mielestään on turha yrittää muuttaa vastapuolen näkökantaa, sillä stereotypiat ohjaavat jo ajattelua niin vahvasti, ettei niihin voi enää vaikuttaa.

Neljäs Jones ym. (1984, s. 211) erittelemä sopeutumiskeino on leiman kääntäminen voitoksi ja leimasta selviytyminen. Haastattelemieni nuorten kohdalla kokemusasiantuntijana toimiminen on toiminut välineenä kääntää omia menneisyyden

kokemuksia voimavaroiksi ja tehnyt menneisyyden ja lastensuojelun leiman omalla kohdalla hyväksyttäväksi osaksi omaa elämänhistoriaa (ks. Jones ym. 1984, s. 219). Leimaavan asian tullessa osaksi elämänhistoriaa, se on kiinnostava yksityiskohta, mutta se ei määritä enää koko henkilöä (mt. 219–220). Joskus lastensuojelun asiakkuuden esillä pitäminen on yksi keino kääntää leima itselle voitoksi (Jones ym., 1984, s. 213).

4.3 Lastensuojelun asiakkuuteen liitetty syrjinnän kokemukset

Olin kiinnostunut selvittämään millaisia syrjinnän kokemuksia haastateltavilla nuorilla oli ja olivatko he kohdanneet ennakkoluuloja lastensuojelun asiakkuudesta johtuen. Stigman käsitteeseen kuuluvat stereotypiat, kategorisointi, ennakkoluulot ja syrjintä (Jones ym., 1984, s. 155.) Ennakkoluulot johtuvat pitkälti kategorisoinnista. Asetamme ihmisiä tiettyihin kategorioihin heidän ominaisuuksiensa, kuten ikä, sukupuoli, persoonallisuus, sosiaalinen luokka, perusteella. Kategorian perusteella oletamme ihmisen olevan tietynlainen ja käyttäytyvän tietyllä tavalla vain jonkin asettamamme kategorisoinnin kautta. Kategorisointi on useimmiten tiedostamatonta. (Goffman, 1963, s. 2; Jones ym., 1984, s. 156–157.)

Syrjintä aiheutuu siitä, että stigmaa kantava ihminen asetetaan johonkin tiettyyn, valtavirrasta poikkeavaan kategoriaan. Kategoriaan kuuluvilla ajatellaan olevan jokin poikkeava ominaisuus, joka vaarantaa valtavirran käsityksen normaalina pidetystä. Syrjivät teot ovat siis ihmisten yrityksiä ylläpitää heidän mielikuvaansa valtavirran yhtenäisyydestä. (Goffman, 1963, s. 5.)

Haastattelemiä nuoret olivat kokeneet lastensuojelun asiakkuuden vuoksi kiusaamista ja yksin jäämistä. Heillä oli ollut vaikeuksia ystävyysuhteiden luomisessa ja he olivat kokeneet paljon ennakkoluuloja. Eräs nuori kuvaa ajatuksiaan seuraavasti:

”Mun on ollu tosi vaikee tehdä kavereita ite, et oon miettinyt että liittykö se siihen että ajatteleeko ihmiset sitten musta jotain. Mutta on ollu tosi vaikea silleen löytää kavereita tai kaveriporukkaa tai silleen sopeutua joukkoon. en tiiä onko niillä jotain yhteyttä sitten.”

Edellisessä esimerkissä konkretisoituu mielestäni Goffmanin ajatus kategorioista. Nuori pohtii, onko hänet asetettu johonkin kategoriaan ”ajattelemalla hänestä jotain”. Hän on kokenut syrjintää ja hänet on jätetty ulkopuolelle. Toiset ovat voineet tietoisesti ottaa häneen etäisyyttä, koska ovat olleet epävarmoja siitä, mitä lastensuojelun asiakkuus tarkoittaa. Toinen vaihtoehto kyseisen nuoren tilanteessa voi olla itseen kohdistuva stigma, jossa nuori on sisäistänyt yhteisössä vallitsevat ennakkoluulot ja alkanut toteuttaa niitä tiedostamattaan omalla kohdalla (Rovamo & Toikko, 2019). Nuori on ehkä pelännyt, että muut ajattelevat hänen olevan erilainen lastensuojelun asiakkuuden vuoksi ja ennakkoluulojen pelon vuoksi hän on ollut arka solmimaan sosiaalisia suhteita.

Viidestä haastateltavasta kahdella oli kokemus, että he olivat hakeneet toisen asteen koulutukseen ja lastensuojelun asiakkuuden tultua ilmi, he eivät olleet päässeet haluamaansa oppilaitokseen. Eräs nuori koki, että kertoessaan vaikeasta kotitilanteestaan ja lastensuojeluprosessistaan kouluun haun yhteydessä, hän paljasti itsestään sellaista informaatiota, jonka vuoksi häntä ei hyväksytty oppilaitokseen. Nuoren kokemus hylätyksi tulemisesta opiskelijavalinnassa saattaa paljastaa opettajilla olevia ennakkoluuloja lastensuojelun asiakkaita kohtaan. Kuten aiemmin opettajien suhtautumista käsittelevässä alaluvussa mainitsin, Martinin ja Jacksonin (2002) tutkimuksessa osoitettiin, että opettajilla oli paljon ennakkoluuloja huostaanotettuja lapsia ja nuoria kohtaan ja nämä nuoret olivat kokeneet ennakkoluulot ja kannustuksen puutteen suurimmaksi esteeksi koulutiellään.

Tutkimustulokseni tukee Martinin ja Jacksonin (2002) tutkimusta, jonka mukaan huostaanotetut nuoret kertoivat kokeneensa syrjintää ja kärsineensä stereotypisoinnista. Martinin ja Jacksonin haastattelemat nuoret olivat kokeneet, että heidän kykyjään ja älykkyyttään aliarvioitiin. Heidän ajateltiin olevan huonosti käyttäytyviä ja alisuoriutujia ja he kokivat vahvasti, että heidät oli laitettu tiettyyn kategoriaan ja he joutuivat kantamaan lastensuojelun asiakkuuteen liitettyä stigmaa. Haastatellut kokivat, että opettajien tulisi tulla tietoiseksi omista ennakkoluuloistaan, koska he syrjivällä käytöksellään edelleen vaikeuttavat huostaanotettujen lasten ja nuorten koulupolkua kategorisoimalla heidät lähtökohtaisesti alisuoriutujiin. (Martin & Jackson, 2002.)

Ulkopuolisuuden ja syrjinnän kokemuksia oli aiheuttanut joillekin haastattelemilleni nuorille myös joidenkin käytännönasioiden vaikeutuminen perhetilanteen vuoksi. Passin

saaminen ja pankkitilin avaaminen olivat olleet vaikeita ja nuoret kokivat nämä käytännötilanteet hankalina ja lastensuojelun asiakkuutta alleviivaavina.

Haastattelemani nuoret selittivät kokemuksiensa pohjalta monin tavoin ihmisten ennakkoluuloja lastensuojelua kohtaan. Nuoret kertoivat selityksiä muiden ihmisten käytökselle, vaikka en millään tavalla kysynyt niitä. Ajattelen sen, että nuorilla oli valmiiksi pohdittuna selityksiä ihmisten ennakkoluuloille olevan osoitus siitä, että nuoret ovat kohdanneet niitä jatkuvasti elämässään ja joutuneet selittämään muiden ihmisten käytöstä itselleen. Vaikka nuorten selitykset muiden ihmisten käytökselle eivät varsinaisesti olleet tutkimukseni kohteena, halusin sisällyttää ne tähän tutkielmaan, koska ne osoittavat, kuinka paljon nuoret ovat joutuneet kohtaamaan ennakkoluuloja ja lastensuojelun stigmaa elämässään.

Nuoret selittivät ihmisten ennakkoluuloja lastensuojelua kohtaan sillä, että useimmiten ei tiedetä mistä lastensuojelussa on kyse ja pelko saa ihmiset käyttäytymään epäluuloisesti ja torjuvasti. Nuoret olivat myös hyvin tietoisia julkisuudessa ja internetissä käytävästä keskustelusta, jossa lastensuojelua pidetään mielivaltaisena toimijana, joka voi milloin vain tulla ja viedä lapset pois biologisilta vanhemmiltaan.

” Eli se mikä tulee julkisuuden kautta niin se on just se biologiset vanhemmat jotka sanoo että meidän lapset on väkisin viety täältä pois ja sitten tosi paljon negatiivista kuvaa annetaan lastensuojelusta niin sitten. se vaikuttaa siihen että on semmonen huono leima. ”

Edellisessä esimerkissä näkyy sama huomio kuin Pekkarisen, Heinon ja Pösön (2013) artikkelissa, että lastensuojelusta on julkisuudessa esillä vain yksipuolinen tieto. Kaupallinen lehdistö voi olla kiinnostunut enemmänkin sensaationhakuista otsikoista, kuin ilmiön monipuolisesta tarkastelusta. Tällöin ääneen pääsevät esimerkiksi vain biologiset vanhemmat, eivät nuoret itse.

Muutama nuori selitti ihmisten ennakkoluuloista käytöstä sillä, että he kokivat ihmisten ajattelevan, että lapsi tai nuori on itse ”tehnyt jotain niin paha, että hänen vanhempansa eivät häntä enää huoli” ja sen vuoksi hänet on sijoitettu. Tämä seikka tuli esiin myös Martinin ja Jacksonin (2002) tutkimuksessa, nuoret kokivat syrjintää sen vuoksi, että heidän oman käytöksensä tai persoonansa ajateltiin olevan syy huostaanottoon. Tässä näkyy mielestäni lastensuojelun stigma raadollisimmillaan; lasta syytetään ja vieroksutaan lastensuojelun asiakkuuden vuoksi ja häntä itseään syyllistetään tilanteesta. Lastensuojelun asiakkuuden syy on aina ympäröivissä elinolosuhteissa, joten

lapsen tai nuoren itsensä syyllistäminen tilanteesta tuntuu kohtuuttomalta. Laajemmin ajateltuna, kun stigma-ilmiö voidaan nähdä ihmisyyhteisöjen tapana määrittää moraalialueita ja normaaliutta (Pekkarinen 2010, s. 21), on yksittäisen lapsen tai nuoren syyllistäminen ja syrjittäminen hyvin kapeakatseista.

4.4 Lastensuojelun asiakkuuteen liitetty häpeän tunteet

Stigman käsitteeseen kuuluu kiinteästi häpeä, onhan sitä häpeäilemeksikin kutsuttu (Korkeila, 2011, s. 20). Sen vuoksi olin kiinnostunut selvittämään, ovatko haastateltavat nuoret kokeneet itse häpeää lastensuojelun asiakkuuden vuoksi. Kysyin heiltä suoraan häpeän kokemuksista.

Eronen (2004), joka tutki erilaisia subjektipositiota lastensuojelutaustaisten ihmisten omaelämäntarinoissa liittyen häpeään, löysi neljä erilaista positiota, jotka esiintyvät kertojien sosiaalisissa suhteissa häpeän paikkoina. Eronen (2004) nimeää löytämänsä subjektipositiot suhteissa häpeään kiusatuiksi, etsijöiksi, rikkaiksi ja tyytyväisiksi.

Kiusatut ovat joutuneet uhreiksi useissa ihmissuhteissaan. Kiusatuilla häpeä liittyi alistaviin ihmissuhteisiin, joista he olivat riippuvaisia. Etsijöillä häpeä kääntyi raivoksi itseä tai muita vastaan tai sai heidät pakenemaan ihmissuhteista. Eronen (2004) nimeämässä rikkaan -positiossa tyytyväisyydessä on menty pidemmälle ja vaikeat kokemukset on käännetty voitoksi. Rikkaan subjektipositiossa häpeä on tunnustettu tunne ja he ovat antaneet anteeksi. Rikkailla häpeä on tullut jopa sovinnonvälineeksi ja paremman elämän rakennuspohjaksi. (Eronen, 2004.)

Pääsääntöisesti haastattelemi nuoret ovat tyypiltään ”tyytyväisiä” verrattuna Eronen (2004) tutkimukseen. Tyytyväisten elämä on tasapainossa, vaikka taustalla on rankkoja kokemuksia. Häpeä ei määritä heidän elämäänsä. Tyytyväiset pystyvät Eronen mukaan tunnistamaan häpeään liittyviä episodeja ja häpeätilanteita ei piiloteta tai peitetä. (Eronen, 2004, s. 17.)

Haastattelemi nuoret kokivat hävenneensä perhetilannettaan aikaisemmin lapsuudessaan ja nuoruudessaan, mutta aikuistuttuaan ymmärtäneensä, että tilanne ei johdu heistä itsestä ja häpeän tunteen lientyneen. Nuorempina heillä oli ollut enemmän

sosiaalista painetta olla samanlainen kuin muut nuoret, jolloin oma erilainen perhetausta oli hävettänyt. Hieman vanhempana sosiaalinen paine samankaltaisuuteen oli heikentynyt ja oma tausta ei ole tuntunut enää hävettävältä. Myös jos lastensuojelu oli koettu hyvänä asiana omassa elämässä, sitä ei oltu koettu hävettävänä. Tällöin se oli nähty vain positiivisena asiana omassa elämänsä elämässä.

Haastatteluissani tuli kuitenkin esiin myös kokemuksia voimakkaista koetuista häpeän tunteista. Eräs nuori kertoi, että häpeän vuoksi hän on halunnut salata oman lastensuojelutaustansa:

” Kyllä mä oon hävenny ja pitäny, ollu tosi katkerakin siitä, ettei oo saanu elää sellaista elämää kuin muut, et sellasta normaalia, et kyllä sitä on tosi monesti miettinyt että miks minä. miks tää on tapahtunut ja siks sen haluu salatakin myös. ”

Edellisen lainauksen nuori on käynyt läpi vaikeita häpeän ja syyllisyyden tunteita ja pohtinut, miksi vaikeat asiat ovat tapahtuneet juuri hänelle ja miksi hän ei ole saanut elää normaalia elämää. Tässäkin lainauksessa näkyy oman tilanteen vertaaminen muihin nuoriin, erilaisuus on koettu hävettävänä.

Yksi haastateltavista taas kertoi, että hän ei ole juurikaan kokenut häpeän tunnetta, vaan on enemmänkin halunnut kertoa ihmisille ja tuoda julki lastensuojelun asiakkuutta:

” No ei oikeestaan oo ollu (häpeän tunnetta). Mulla on aina silleen kaikki kaverit tienny ja kaikki opettajat tienny, ja mä oon ollu sillain vähän erilainen ja oon kuuluttanu sitä ja halunnu kertoa siitä ja avata sitä ja kertoo siitä että minkälaista se on, että avata sitä maailmaa. ”

Pääsääntöisesti haastattelemi nuoret eivät siis juurikaan olleet kokeneet varsinaisesti häpeää lastensuojelun asiakkuuden vuoksi. He ovat joutuneet selittelemään lastensuojelun asiakkuutta tilanteessa jos toisessa, mutta se ei ole silti näkynyt heillä asian häpeämisenä. Tosin aineistoni on erilainen verrattuna esimerkiksi Erosen (2004) tutkimukseen, sillä olen haastatellut kokemusasiantuntijoita, jotka ovat käsitelleet lastensuojeluun liittyviä monenlaisia ilmiöitä kokemusasiantuntijatoiminnassa. Mahdollisesti kokemusasiantuntijatoiminta on tarjonnut työkaluja ymmärtää lastensuojelua syvemmin ja nähdä myös sen positiivisia puolia omassa elämässä, jolloin häpeän tunteet ovat väistyneet.

4.5 Kokemusasiantuntijatoiminta kokemusten jäsentäjänä

Olin kiinnostunut selvittämään, kuinka kokemusasiantuntijatoiminta on vaikuttanut suhtautumisessa stigmaan liittyviin kokemuksiin ja omaan menneisyyteen lastensuojelun asiakkaana. Kysyin haastateltavilta kokemusasiantuntijatoiminnan sisällöstä ja merkityksestä heille itselleen.

Haastattelemani nuoret kertoivat kokemusasiantuntijaryhmänsä kokoontuvan vaihtelevasti, toisinaan kerran viikossa ja toisinaan harvemmin. Tapaamistiheys on riippunut siitä, mihin toimintoihin kukin nuori on halunnut lähteä mukaan.

Osallistuminen on ollut vapaaehtoista ja toimintaan on saanut osallistua pienelläkin ajallisella panoksella. Ryhmäkokoontumisissa kerrottiin pohdittavan jotain teemaa, jota sitten lähdetään viemään eteenpäin, esimerkiksi erilaisiksi kehittämispäiviksi ja keskustelufoorumeille.

Kehittämispäiviä, seminaareja ja keskustelufoorumeita oli järjestetty sijoitetuille lapsille ja nuorille ja toisaalta sosiaali- ja kasvatustieteen ammattilaisille. Vähintäänkin ryhmässä pohdittua teemasta oli tehty viesti sosiaaliseen mediaan, jollei se päätynyt syvempään työstöön kannanotoksi, artikkeliksi tai seminaarin aiheeksi. Nuoret kertovat päässeensä puhumaan opiskelijoille, ammattilaisille ja päättäjille ja osallistuneensa erilaisiin työryhmiin ministeriöiden tasolla saakka.

Haastatellut kertoivat, että he ovat itse saaneet pitkälti päättää, mitä toiminnassa tekevät ja mihin osallistuvat. Osa nuorista on tullut kokemusasiantuntijaryhmiin mukaan myös tavataksaan vertaisiaan, muita sijoitettuna olleita nuoria. Kaikki eivät ole halunneet julkisille areenoille puhumaan.

Kokemusasiantuntijatoimintaan ei haastatelluilla ollut koulutusta. Ennen tapahtumia oli kuitenkin yhdessä valmistauduttu puheenvuoroihin. Haastatellut kertoivat oppineensa toisiltaan kokemusasiantuntijana toimimista, esimerkiksi sen sääntelyä, mitä itsestään haluaa julkisesti kertoa.

Kokemusasiantuntijana toimiminen oli ollut kaikille haastateltaville nuorille hyvin merkityksellistä toimintaa. Toiminnasta oli ollut hyötyä yksilön tasolla, mutta sen koettiin myös vaikuttaneen yhteiskunnallisella tasolla. Myös Palsasen ja Kääriäisen (2015) tutkimuksessa ilmeni, että nuoret kokivat kokemusasiantuntijatoiminnassa vaikuttavansa yksilötasoa laajemmin asioihin. Omassa tutkimuksessani tuli esiin, että

kokemusasiantuntijana voi päästä esimerkiksi korjaamaan asioita yhteiskunnallisella tasolla tuomalla esiin epäkohtia palvelujärjestelmässä, joihin itse oli lastensuojelun asiakkaana törmännyt.

Kokemusasiantuntijana oli päässyt myös kertomaan omista kokemuksistaan sosiaalialan ammattilaisille ja vaikuttamaan sitä kautta asioihin. Ammattilaisille ja sosiaalialan opiskelijoille puhuminen oli koettu antoisana ja sen oli koettu tarjoavan aitoja mahdollisuuksia kehittää tulevaisuuden toimintaa alalla.

Yksilön tasolla kokemusasiantuntijuus on nuorille tuonut mahdollisuuksia käsitellä omaa menneisyyttään ja tulla sinuiksi oman menneisyyden kanssa. Palukka, Tiilikka ja Auvinen (2019) kirjoittavat voimaantumisen olevan kokemusasiantuntijatutkimuksessa yksi vahva näkökulma. Omassa tutkimuksessani voimaantuminen näkyi kaikkien haastateltavien kohdalla. Toiminnan myötä nuorille on tullut kokemus kuulumisesta johonkin, toiminta on tuonut yhteisöllisyyttä ja antanut merkityksellisyyden tunnetta.

Menneisyyden kokemukset pystyttiin kääntämään voimavaroiksi kokemusasiantuntijatoiminnan avulla. Palukka ym. (2019) kuvasivatkin hallinnan näkökulman olevan toinen kokemusasiantuntijatutkimuksessa näkyvä näkökulma. Hallinnan näkökulmasta katsoen, haastattelemani nuoret olivat käsitelleet menneisyyttään ja muodostaneet sen perusteella itselleen kokonaisemman tarinan ja ehjemmän minäkuvan:

” Voi ajatella isompana pakettina niinkun ja sit musta on rakentunu niitten takia just sellanen mikä mä oon nyt ja oon kiitollinen siitä tilasta missä oon nyt niin arvostaa niitä huonojakin kokemuksia sit kuitenkin. ”

Edellä näkyy, kuinka kokemusasiantuntijatoiminnassa oleva nuori näkee menneisyyden vaikeatkin tapahtumat merkityksellisinä. Niiden ansiosta hän on kasvanut sellaiseksi kuin nyt on. Kokemusasiantuntijatoiminta on auttanut vaikeiden tunteiden käsittelyssä ja antanut vaikeallekin menneisyydelle merkityksen.

Hallinnan näkökulmalla kokemusasiantuntijatutkimuksessa tarkoitetaan Palukka ym. (2019) mukaan myös sitä, että toiminta on saanut aikaa ihmisiä, joilla on ongelmat hallinnassa eli he pystyvät jäsentämään menneisyyden ongelmia ja toimimaan yhteiskunnassa. Tämä on mielestäni yhtäläinen näkemys voimaantumisen näkökulman kanssa, eli kun ongelmat on saatu jäsennettyä ja hallintaan, ihminen voi alkaa

toimimaan omassa elämässään haluamallaan tavalla sekä yksilöllisesti että yhteiskunnallisesti vaikuttaen.

Lastensuojelun stigmaan liittyen kokemusasiantuntijana toimiminen on antanut nuorille ymmärrystä omaa ja viranomaisten toimintaa kohtaa. Kokemusasiantuntijana toimiminen on auttanut ymmärtämään, että asiat eivät ole mustavalkoisia vaan niissä on monta puolta. Erityisesti vertaistuki ja kokemusten jakaminen ovat auttaneet ymmärtämään lastensuojelun leimaa. Oma menneisyys ja siellä kohdatut muiden ihmisten ennakkoluulot on ollut helpompi hyväksyä, kun on saanut kuulla muilla olleen samankaltaisia kokemuksia. Voimaantuminen on tapahtunut ymmärtämällä asioiden syy-seuraus suhteita ja jakamalla kokemuksia muiden nuorten kanssa. Ymmärtämällä menneisyys ja saamalla keinoja vaikuttaa nuori on ottanut tilanteen myös hallintaansa.

Kokemusasiantuntijatoiminta on tarjonnut väylän tuoda esiin koettuja syrjinnän ja ennakkoluulojen kokemuksia. Yksi sopeutumiskeino stigmaan on vertaisryhmään hakeutuminen. Kokemusasiantuntijaryhmä voidaan nähdä tällaisena vertaisryhmänä. Ryhmä on tarjonnut turvallisen väylän vertaistuelle ja saanut nuoret huomaamaan, että muillakin nuorilla on samoja kokemuksia. Tämän tutkielman haastateltavat toivat esiin tosin vain ryhmän positiivisia vaikutuksia heidän identiteettiinsä.

Tässä tutkimuksessa nuoret eivät tuoneet esiin kritiikkiä kokemusasiantuntijatoimintaa kohtaan. Pohdinkin syitä tähän jo tulosluvun alussa. Mahdollisesti jonkin ajan kuluttua, uudelleenhaastateltuina, nuorilla voisi olla enemmän mielipiteitä kokemusasiantuntijatoiminnasta. Kaikilla haastateltavilla omasta lastensuojelun asiakkuudesta oli hyvin vähän aikaa tai he edelleen olivat jälkihuollon asiakkaita. Ehkä kokemusasiantuntija toiminta nähtiin vielä osana järjestelmää, josta he olivat riippuvaisia. Kokemusasiantuntijatoiminta näyttää tarjoavan joka tapauksessa nuorille turvallisen ja voimaannuttavan tilan, jossa he voivat edelleen kasvaa nuorina aikuisina.

Kokemusasiantuntijatoiminta vaikuttaa tukevan omien voimavarojen löytämistä, itsetunnon tukemista ja omien mielenkiinnon kohteiden löytämistä. Se antaa nuorille uskoa omiin kykyihin, niihinkin, joita koulumaailmassa ei huomattu tai tuettu. Nuoret näkevät laajemmin kokonaiskuvan lastensuojelumenneisyydestään ja ymmärtävät menneisyytensä sirpaleisuutta paremmin. Kokemusasiantuntijatoiminnassa on jäsennetty vaihtuvia kouluja ja sijaishuoltopaikkoja ja nähty, kuinka he ovat kaikesta tästä kasvaneet läpi.

5 POHDINTA

Tässä tutkielmassa olen pohtinut stigman käsitettä ja etsinyt vastauksia siihen, kuinka kokemusasiantuntijatoiminnassa mukana olevat nuoret ovat kokeneet lastensuojelun stigman omassa elämässään. Haastattelemani viisi lastensuojelun kokemusasiantuntijaa olivat kaikki kokeneet voimakkaasti eri yhteyksissä lastensuojeluun liitettyä stigmaa. Nuoret olivat kokeneet ennakkoluuloja koulussa, kavereiden vanhemmilta ja kavereiltaan. Lastensuojelulla vaikuttaa olleen haastateltavien elämässä negatiivinen stigma, joka on ilmennyt heidän elämässään monella osa-alueella.

Koulumaailmassa opettajat olivat kohdistaneet haastateltaviin ylimääräistä sääliä, joka näkyi erivapauksina ja vaatimustason laskuna verrattuna muihin. Nuoret olivat kokeneet ylimääräisen säälin kiusallisena asiana. Toisaalta nuorilla oli kokemuksia, että lastensuojelun asiakkuutta alleviivattiin ja heidän perheasioitaan tuotiin julkisesti esiin muiden oppilaiden kuullen. Tämän nuoret kokivat leimaavana erityiskohteluna. Tutkielmani tulokset ovat yhtenevät aiemman tutkimuksen (Martin & Jackson, 2002) suhteen siinä, että nuoret toivovat opettajilta kannustusta, mutta kuitenkin neutraalisti niin, että he eivät asetu muiden oppilaiden silmissä erityisasemaan, eikä lastensuojelun asiakkuutta tuoda esiin muiden oppilaiden kuullen.

Kavereilta ja kavereiden vanhemmilta nuoret olivat kokeneet paljon ennakkoluuloja ja toisaalta kiinnostusta lastensuojelun asiakkuutta kohtaan. Nuoret olivat joutuneet tilivelvollisiksi tilanteissa, joissa lastensuojelun asiakkuus tuli ilmi. He joutuivat selvittämään hyvin henkilökohtaisia perheasioitaan ja toisaalta myös yksilöinä vastaamaan yhteiskunnassa rakentuneisiin ennakkoluuloihin. Kavereiden vanhemmat olivat esimerkiksi epäilleet nuoren olevan rikollinen, koska hän oli lastensuojelun asiakas. Oli epäilty, olisiko kyseinen nuori sopivaa seuraa omalle lapselle. Nuoret olivat joutuneet todistelemaan olevansa ihan tavallisia nuoria, siitä huolimatta, että he olivat lastensuojelunasiakkaita.

Kavereiden vanhempien reaktioissa näkyvät voimakkaasti lastensuojelua kohtaan tunnetut ennakkoluulot ja suoranainen pelko, joka ilmenee pohdinnassa, voiko oma lapsi viettää aikaa lastensuojelun asiakkaan kanssa. Lastensuojelun asiakkuus osoittaa, että lapsella on ollut jokin niin suuri hätä, että yhteiskunnan puuttumista tilanteeseen on tarvittu. Häden läheisyys tunnistetaan lastensuojelun asiakkaassa. Se voi selittää sen,

miksi lastensuojelua ja sen asiakkaita halutaan karttaa. Lastensuojelun asiakkaina olevat lapset joutuvat kantamaan tämän leiman ja kärsimään ilmiön seuraukset ulkopuolelle jättämisenä ja yksinäisyytenä.

Nuoret ovat yksin vastaamassa heitä kohtaan esitettyihin ennakkoluuloihin yhteisöissään. Sosiaalityön maisterintutkielmaa tekevänä mieleen nousee kysymys, kuinka nuoren sosiaalityöntekijä voisi näissä tilanteissa olla sitten avuksi?

Haastatteleman nuoret kuvaavat kohtaamisia sosiaalityöntekijöiden kanssa kiireisiksi. Tilanteissa on jopa puhuttu nuoren ohi, ikään kuin nuori ei olisi itse paikalla. Laakson (2019, s. 50) tutkimuksessa tuotiin esiin sosiaalityöntekijöiden olevan sijoitetuille nuorille etäisiä ja vieraita. Heitä tavataan vain puolen vuoden välein asiakassuunnitelmatapaamisissa. Sekä Laakson, että omassa tutkimuksessani tuli esiin nuorten toive, että sosiaalityöntekijät suhtautuisivat heihin henkilökohtaisemmin. Eräs haastatteleman nuori antoi tiukan palautteen siitä, että sosiaalityöntekijät eivät voi piiloutua resurssipuheen taakse, vaan heidän on silti hoidettava kohtaaminen nuoren kanssa kunnioittavasti ja arvostavasti. Ajattelen, että osa arvostavaa kohtaamista on se, että ei jätetä nuorta yksin vastaamaan isoihin kysymyksiin, vaan otetaan hänen kanssaan puheeksi myös hänen kokemansa syrjintä, erityiskohtelu tai ennakkoluulot. Luotetaan siihen, että sosiaalityöntekijä on merkityksellinen ihminen nuorelle ja sosiaalityöntekijän aidolla kiinnostuksella nuoren asioihin on väliä, vaikka tapaamisia olisi harvoin tai asiakasmäärät olisivat isoja.

Haastatteleman nuoret olivat käyttäneet erilaisia sopeutumiskeinoja lastensuojelun negatiivisen leiman kanssa eläessään. Jones ym. (1984, s. 200) jakavat sopeutumiskeinot vetäytymiseen, salaamiseen, roolin hyväksyntään ja selviytymiseen. Haastattelemillani nuorilla oli kaikkia näitä keinoja käytössään vaihtelevasti. Erityisesti sopeutumiskeinoista korostuivat salaaminen eli lastensuojelun asiakkuudesta ei puhuttu tai sen paljastamista punnittiin. Asia tuotiin esiin, kun tilanne koettiin turvalliseksi tai jos siitä voi olla jotain hyötyä nuorelle itselleen, esimerkiksi työnhaussa. Toinen yleinen sopeutumiskeino oli selviytyminen, eli vaikea menneisyys ja kokemukset käännettiin voitoksi ja niiden koettiin vahvistaneen itseä. Kokemusasiantuntijana toimiminen oli myös vahvistanut selviytymisen kokemusta.

Aiemmassa lastensuojelun stigmaa koskevassa tutkimuksessa (Eronen, 2004) oli tutkittu häpeän kokemuksia lastensuojelun asiakkailla. Omista haastateltavista nuorista osa

kuvasi tunteneensa häpeää, osa taas ei. Häpeää oli tunnettu aiemmin nuoruudessa, kun omaa tilannetta verrattiin muiden nuorten perhetilanteisiin. Nykyisessä tilanteessa häpeää ei juurikaan enää tunnettu, koska lastensuojelun laajempi tarkoitus oli ymmärretty ja sen oli koettu tuovan hyviä asioita omaan elämään. Mielenkiintoista tässä on mielestäni se, että stigmaa kuvataan häpeäleimana (Korkeila 2011, s. 20). Korkeilan mukaan häpeäleima syntyy yhteiskunnassa vallitsevien yksinkertaistavien ennakkoluulojen pohjalta. Tutkimukseni tulosten perusteella kysyisin, että kenen häpeä on lastensuojeluun liitetty häpeäleima? Nuoret itse eivät asiaa välttämättä, oikeutetusti, häpeä. Lastensuojeluun liitetty häpeä vaikuttaisikin olevan enemmän yhteisötason häpeää, johon lastensuojelun asiakkaat enemmän tai vähemmän joutuvat vastaamaan.

Pekkarinen (2010) viittasi Durkheimin (1982) näkemykseen, jonka mukaan poikkeavuudella on yhteiskunnassa funktio; poikkeavuuden määrittelyn kautta määritellään samalla normaalius. Tunnistamalla, luokittelemalla, hallitsemalla ja poistamalla poikkeavuus, yhteisöt määrittävät ja rakentavat moraalia ja tuovat näkyviin toivotun käyttäytymisen rajan. (Pekkarinen 2010, s. 21.) Haastattelemani nuoret ovat kokeneet muiden ihmisten taholta tämän kaltaista määrittelyä. Nuoret ovat pyrkineet yksilöinä rakentamaan selityksiä ympäröivän yhteisön käytökselle. Nuorilla oli pitkälle pohdittuja selityksiä heihin kohdistuvista ennakkoluuloista ja syrjinnästä. He selittivät minulle haastatteluissa muiden ihmisten toimivan syrjivästi heitä kohtaan pelon ja tietämättömyyden vuoksi. Nuoret olivat myös hyvin tietoisia julkisuudessa käytävästä negatiivisesta keskustelusta, joka liittyy lastensuojeluun ja ihmisillä olevasta mielikuvasta, jonka mukaan lastensuojelu voi tulla ja viedä lapset mielivaltaisesti pois vanhemmiltaan. Joidenkin haastattelemieni nuorten mukaan ihmiset ajattelivat heidän lapsina tehneen jotain niin paha, etteivät heidän vanhempansa heitä enää halunneet. Nuorten kokemuksista välittyy se, kuinka yksin he näissä tilanteissa ovat vastaamassa ihmisten syyllistäviin ennakkoluuluihin ja ajattelemattomaan käytökseen.

Toinen tutkimuskysymykseni oli, mitä kokemusasiantuntijana toimiminen on merkinnyt suhteessa lastensuojelun stigmaan ja omaan menneisyyteen lastensuojelun asiakkaana. Kokemusasiantuntijatoiminta on tilaisuus jäsentää kokemuksia yksilön ja oman elämänhistorian tasolla. Lisäksi toiminta tarjoaa mahdollisuuksia päästä vaikuttamaan yhteiskunnallisella tasolla. Toiminnassa pääsee esimerkiksi jakamaan omaa tietoaan päättäjille ja parantamaan sitä kautta muidenkin nuorten tilannetta. Toiminnan kautta

voi pyrkiä puuttumaan järjestelmän epäkohtiin, joita itse on lastensuojelun asiakkaana kohdannut.

Henkilökohtaisella tasolla kokemusasiantuntijatoiminta on voimaannuttanut nuoria, se on tarjonnut heille yhteisön, johon kuulua ja jossa päästä vaikuttamaan ja jossa saa toimia asiantuntijana. Toiminta on vahvistanut nuorilla myös hallinnan tunnetta; kipeitä asioita on käsitelty yhdessä ryhmässä ja ne on asetettu osaksi menneisyyttä ja sitä mitä nuori on tällä hetkellä.

Lastensuojelun stigmaa ja sen aiheuttamia ennakkoluuloja on käsitelty kokemusasiantuntijoiden vertaisryhmässä. Jonesin (1984, s. 201) mukaan vertaisryhmässä toimiminen voi olla turvallinen paikka, jossa yleisesti stigmatisoivaa asiaa ei tarvitse piilotella. Lastensuojelun stigmaan liittyvien kokemusten suhteen erityisesti kokemusasiantuntijatoiminnan tarjoama vertaistuki koettiin merkitykselliseksi. Kokemusasiantuntijaryhmässä toimiminen voi olla yksi sopeutumiskeino lastensuojeluun liitettävään stigmaan, tällöin vertaisilta saatu tuki auttaa käsittelemään stigman vaikutusta omassa elämässä.

Haastatteluissani ei noussut esiin kritiikkiä kokemusasiantuntijatoimintaa kohtaan. Herää myös kysymys, onko kokemusasiantuntijatoiminta nuorilla itsessään niin pitkälle pohdittua, että siitä riittäisi kerrottavaa. Voi olla, että mikäli nuori on kutsuttu kokemusasiantuntijatoimintaan järjestön toimesta, hän asettuu siihen ikään kuin ulkoapäin ja toiminta itsessään ei herätä hänellä tässä kohtaa vielä kritisoitavaa tai oman position tarkastelua. Ehkä pidemmän toiminta-ajan jälkeen uudelleenhaastateltuna nuoret kertoisivat hieman syvemmin kokemusasiantuntijatoiminnasta ja toiminnasta saisi syvällisempää analyysiä. Toisaalta, voi olla, että haastatteluasetelma ei ollut suotuisa kritiikille. Haastattelut järjestettiin järjestön toimistolla ja kutsut haastatteluihin lähetettiin järjestön kautta. On mahdollista, että haastattelut näyttäytyivät osana toimintaa, eivätkä siitä irrallisena, refleктоivana haastattelutapaamisena.

Olisi lisäksi mielenkiintoista haastatella jo pidempään kokemusasiantuntijoina toimineita nuoria ja tutkia, kuinka toiminta on vaikuttanut heidän identiteettiinsä. Toinen jatkotutkimuksen aihe voisi olla se, tapahtuuko kokemusasiantuntijana toimiessa jotakin sellaista, mikä vahvistaa nuoressa itsessään lastensuojelun leimaa tai itsen kategorisointia lastensuojelun asiakkaana. Haastattelemanuoret olivat olleet

toiminnassa mukana sen verran vähän aikaa, että ainakaan vielä tällaista ilmiötä ei näkynyt.

Nuoret olivat pohtineet syvästi yhteisössä esiintyvää syrjintää lastensuojelun asiakkuutta kohtaan. Pohdin, onko tämä tyypillistä kaikille lastensuojelun asiakkuudessa pidempään olleille nuorille, vai oliko kokemusasiantuntijuus vaikuttanut siihen, että pohdintaa oli käyty niin paljon. Vai onko stigma niin voimakas, että se pakottaa kaikki lastensuojelun asiakkaina olevat nuoret pohtimaan ilmiön syy- ja seuraussuhteita?

Kokemusasiantuntijoiden haastattelun etu oli se, nuoret olivat tottuneet puhumaan asioistaan ja olivat luultavasti pohtineet useita teemoista jo ennen haastatteluani kokemusasiantuntijatoiminnassa. Mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe olisi haastatella niitä nuoria, jotka eivät ole mukana kokemusasiantuntijatoiminnassa tai heitä, jotka edelleen ovat sijoitettuina. Näin saisi lisää ymmärrystä siihen, kuinka kokemusasiantuntijana toimiminen vaikuttaa nuoren suhtautumisessa lastensuojelun stigmaan.

Analyysivaiheen jälkeen huomasin, että haastattelukysymykseni keskittyivät nuorten kokemiin haasteisiin lastensuojelun asiakkaina. Olisi ollut hyödyllistä kysyä myös suojaavista tekijöistä, kuten siitä, mitkä tekijät ovat auttaneet nuoria eteenpäin, kun he ovat kohdanneet stigmaa. Kaikki haastattelemanuoret olivat uskomattoman kasvun ja elämäntarinan läpikäyneitä jo parikymppisinä. Olisi kiinnostavaa tutkia lisää heidän positiivisia voimavarojaan ja eteenpäin kannattelevia tekijöitä.

Yhtenä haasteena tämän työn tekemisessä on ollut tulkita Goffmanin vuonna 1963 kirjoittamaa tekstiä nykypäivään sopivaksi. Hänen käyttämänsä kieli ja käsitteet vaikuttavat ajoittain melko karkeilta. Tällä työlläni olen halunnut tuoda esiin nuorten kokemuksia lastensuojelun stigmasta ja siksi olen joutunut jatkuvasti punnitsemaan käyttämiäni sanoja, jotta tahattomasti kielessä vahvistaisi leimaa.

Aihe on ollut minulle kiinnostava sen alkumetreiltä loppuun asti. Lastensuojelun kokemusasiantuntijat ovat kasvava ja voimistuva joukko ja on ollut erittäin mielenkiintoista tutustua tähän toimintaan esimerkiksi seuraamalla verkostojen toimintaa sosiaalisessa mediassa. Samaan aikaan uutisissa on ollut lastensuojelusta kertovia, ikäväkin uutisia, kuten alussa mainittu Hämeenlinnan tapaus.

Tämä työ ei olisi valmistunut ilman maisteriseminaarin ryhmäläisiäni, jotka jakoivat teräviä huomioitaan ja lähdekirjallisuusvinkkejä, kiitos jokaiselle heistä. Suuri kiitos ohjaajalleni, joka paneutui työhöni, oli kannustava ja auttoi minua näkemään asioita eri näkökulmista. Isoimman kiitoksen ansaitsevat upeat nuoret, jotka jakoivat minulle elämäntarinaansa ja kokemuksiaan lastensuojelun asiakkuudesta.

LÄHTEET

- Degerlund, M. (2015). *Lastensuojelun mediavälitteinen julkisuuskuva - Diskurssianalyttinen tutkimus Yleisradion uutissivuston ja Helsingin Sanomien kirjoituksista*. Pro Gradu, Itä-Suomen yliopisto. Haettu 21.10.2020 osoitteesta https://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn-fi_uef-20150673/urn_nbn-fi_uef-20150673.pdf.
- Dovidio, J., Major, B. & Crocker J. (2000). Stigma: Introduction and overview. Teoksessa Heatherton, T., Kleck, R. Hebl M. & Hull, J. (toim.) *The Social Psychology of Stigma* (s. 1–30). New York: The Guilford Press.
- Durkheim, É. (1982). *Sosiologian metodisäännöt*. Helsinki: Tammi.
- Eronen, T. (2004). *"Suhteissa oloa". Lastensuojelun asiakkaiden omaelämäkerrat häpeän kuvastajina*. Licensiaatin työ. Tampereen yliopisto. Haettu 21.10.2020 osoitteesta <http://tampub.uta.fi/handle/10024/76352>.
- Goffman, E. (1963). *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Simon & Schuster.
- Heikkinen, Alpo (toim.) (2017). *Arki, Arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet*. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Haettu 21.10.2020 osoitteesta https://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/docs/Talentia_Etiikkaopas_2017.pdf.
- Helavirta, S. (2011). *Lapset hyvinvointitiedon tuottajina*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Haettu 21.10.2020 osoitteesta: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66827/978-951-44-8604-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Hietala, O. & Rissanen, P. (2015). *Kokemusasiantuntija. Hoidon ja avun kohteesta omien kokemusten jakajaksi sekä palveluiden kehittäjäksi. Opas Kokemusasiantuntijatoiminnasta*. Kuntoutussäätiö & Mielenterveyden keskusliitto. Helsinki: Unigrafia oy.
- Iversen, A. C., Hetland, H., Havik, T. & Stormark, K. M. (2010). Learning difficulties and academic competence among children in contact with the child welfare system. *Child & Family Social Work* 15 (3), 307–314.
- Jones, E., Farina, A., Hastorf, A., Markus H., Miller, D. & Scott, R. (1984). *Social Stigma: The Psychology of Marked Relationships*. New York: Freeman.
- Kaukko, M. Korkiamäki, R. & Kuusisto, A-K. (2019). Normatiivisesta etiikasta elettyyn kohtaamiseen: Tutkimuksellista hengailua yksin tulleiden maahanmuuttajanuorten kanssa. Teoksessa Alanko, A., Rutanen, N. & Vehkalahti, K. (2019). *Lasten ja nuorentutkimuksen etiikka: II, Tutkimuseettisestä sääntelystä elettyyn kohtaamiseen*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura: 86–102.
- Karttunen, T. (2019). *Naiserityistä päihdehoitoa – etnografinen tutkimus päihdehoitolaitoksen naistenyhteisöstä*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.

Kokoa ry (2020). Kokoa ry:n tarina Haettu 13.10.2020 osoitteesta <https://www.kokemusasiantuntijat.fi/kokoa-ryn-tarina/>.

Korkeila, J. (2011). Mitä häpeäleima on? Teoksessa Korkeila, J., Joutsenniemi, K., Sailas, E. & Oksanen, J. (toim.) *Irti häpeäleimasta*. (s. 20-31). Helsinki: Duodecim.

Kuvaja, M.K. (2017). *Se halvaannuttaa perheen ja leimaa etenkin lasta. Lastensuojeluilmoituksen merkitykset internetkeskusteluissa*. Sosiaalityön pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto. Haettu 21.10.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201711012664>.

Laakso, R. (2019). ”Ne näki musta”. Huostassa olevien lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kysymykset. *Terveys- ja hyvinvoinninlaitos*. Raportti 1/2019. Haettu 21.10.2020 osoitteesta <http://www.julkari.fi/handle/10024/137484>

Lastensuojelun käsikirja (2019). THL. Haettu 21.20.2020 osoitteesta https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/toimijat-tyon-tuki-hallinto/toimijat/kokemusasiantuntijat-lastensuojelussa?fbclid=IwAR38BxsL_h-j6Rn1R6GUxFaqHtDymKmgSq7_I-mMskN7drqyxhcoJwLFro.

Lemert, E. (1951). *Social Pathology. A Systematic Approach to the Theory of Sociopathic behavior*. New York: McGraw-Hill.

Liegghio, Maria (2017). Our Biggest Hurdle Yet: Caregivers' Encounters with Structural Stigma in Child and Youth Mental Health. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services* 98(4), 300-309.

Martin, P. & Jackson, S. (2002). Educational success for Children in Public Care: advice from a group of high achievers. *Child & Family Social Work* 7 (2), 121–130.

Meriluoto, T. (2016). Kokemusasiantuntijuus ohjaavana ja voimaannuttavana hallintana. Teoksessa Marko Nousiainen & Kari Kulovaara (toim.) *Hallinnan ja osallistamisen politiikat*. (s. 65–96). Jyväskylä: SoPhi.

Niskala, A., Kairala, M. & Pohjola, A. (2017). Asiakkaan aseman ja toimijaroolin muutos. Teoksessa Pohjola, A., Kairala, M. Lyly, H. & Niskala, A. (toim.) (2017). *Asiakaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi. Asiakkaiden osallisuuden muutos sosiaali- ja terveystalveissa* (s. 7–14). Tampere: Vastapaino.

Palukka, H., Tiilikka, T. & Auvinen, P. (2019). Kokemusasiantuntija mielenterveys- ja päihdepalveluissa – osallisuuden mahdollistaja vai osallistamispolitiikan väline? *Janus* 27 (1) 2019, 21–37.

Palsanen, K. & Kääriäinen, A. (2015). Asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoiminnallisen työskentelyn merkitykset ja seuraukset. *Janus* 23 (2) 2015.

Pekkarinen, E. (2010). *Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä*. Julkaisuja 102. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura. Haettu 21.10.2020 osoitteesta https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/stadilaispojat_rikokset_ja_lasten_suojelu.pdf.

Pekkarinen, E. & Heino, T. & Pösö, T. (2013). Lastensuojelusta tietäminen on moraalinen velvoite. *Yhteiskuntapolitiikka* 78 (3) 2013 <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/110559/pekkarinen.pdf?sequence=1>.

Pekkarinen, E. (2015). Näkymättömiksi suojellut lapset. Teoksessa Häkkinen, A. & Salasuo, M. (toim.) *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. (s. 264–300). Tampere: Vastapaino.

Rautavuori, L. (9.9.2020). Suunnitelma pienestä lastenkodista suututti omakotialueen asukkaat – nimby-ilmiö on Suomessa yhä voimakas. *Yleisradio*. Haettu 19.9.2020 osoitteesta <https://yle.fi/uutiset/3-11524391>.

Rovamo, E. & Toikko, T. (2019). Päihde- ja mielenterveystyöhön kohdistetut negatiiviset asenteet ja assosiatiivinen stigma. *Yhteiskuntapolitiikka* 84 (3) 2019.

Ruohio, H. (2016). *Suomalaiset kansainvälisesti adoptoidut. Perheeseen ja kansaan kuuluminen*. Akateeminen väitöskirja. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 119. Haettu 21.10.2020 osoitteesta http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/kuvat/verkkojulkaisut/suomalaiset_kansainvalisesti_adoptoidut.pdf.

Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. (2010). Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. (toim.) *Haastattelun analyysi*. (s. 9–36). Tampere: Vastapaino.

Satka, M. (2019). Sosiaalityön tieto, oppihistoria ja teoria. Luentokurssi. Helsingin yliopisto.

Scholte, E. M., Colton, M., Casas, F., Drakeford, M., Roberts, S., & Williams, M. (1999). Perceptions of Stigma and User Involvement in Child Welfare Services. *The British Journal of Social Work* 29 (3), 373–391.

Strandell, H., Julkunen, I., & Lamminen, K. (2002). 'Ku ois vaan sellane normaali elämä' – Elämänsä elämä marginaalista katsoen. Teoksessa Juhila, K., Forsberg, H. & Roivainen, I. *Marginaalit ja sosiaalityö*. (s. 111–124). Jyväskylä: Kopijyvä Oy.

Sunervo, A. (17.10.2018). "Lastensuojelunuori ei ole identiteetti, mutta kaikki määrittelee sut sen kautta." *Osallisuuden aika ry*, blogiteksti. Haettu 21.10.2020 osoitteesta <https://osallisuudenaika.fi/blogi/2018/10/17/lastensuojelunuori-ei-ole-identiteetti-mutta-kaikki-mrittelee-sut-sen-kautta>.

TENK (2009). *Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakkoarvioinnin järjestämiseksi*. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Wegar, Katarina (2000). Adoption, Family Ideology, and Social Stigma: Bias in Community Attitudes, Adoption Research and Practice. *Family Relations* 49 (4), 363–370.

LIITTEET

Liite 1. Saatekirje

Arvoisa vastaanottaja,

Teen maisterintutkielman Helsingin yliopiston Valtiotieteelliseen tiedekuntaan sosiaalityön oppiaineeseen. Työn aiheena on lastensuojelun kokemusasiantuntijoiden kohtaamat käsitykset lastensuojelusta. Tutkimuksen tarkoituksena on kartoittaa, ovatko lastensuojelun kokemusasiantuntijat kohdanneet lastensuojeluun liittyvää stigmaa, ennakkoluuloja tai asenteita. Tarkoituksena on myös selvittää, kuinka kokemusasiantuntijana toimiminen on vaikuttanut omaan identiteettiin ja mahdollisiin kokemuksiin lastensuojeluun liittyvistä ennakkoluuloista ja asenteista.

Tutkimusta varten haastattelen lastensuojelun kokemusasiantuntijoita. Tavoitteena on haastatella viittä nuorta. Haastattelut toteutetaan marras-joulukuussa 2019. Haastattelut tehdään nimettömänä. Haastattelut nauhoitetaan ja nauhat tuhotaan aineiston analysoinnin jälkeen. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja osallistuminen on mahdollista keskeyttää milloin tahansa. Tutkimuksessa toimitaan hyvän tutkimusetiikan mukaisesti. Jokainen haastateltu saa kiitoksena elokuvalipun. Annan mielelläni lisätietoja.

ystävällisin terveisin,

Katriina Kallio

Liite 2. Suostumus tutkimukseen osallistumisesta

Tutkimus: Tutkimuksen tarkoituksena on kartoittaa, ovatko lastensuojelun kokemusasiantuntijat kohdanneet lastensuojeluun liittyvää stigmaa, ennakkoluuloja tai asenteita. Tarkoituksena on myös selvittää, kuinka kokemusasiantuntijana toimiminen on vaikuttanut mahdollisiin kokemuksiin lastensuojeluun liittyvistä ennakkoluuloista ja asenteista. Tutkimus toteutetaan yksilöhaastatteluin. Haastattelun nimeä tai muita henkilötietoja ei julkaista tutkimuksessa ja aineisto käsitellään siten, ettei vastaajaa pystytä yksilöimään.

Tutkimuksen tekijä: Katriina Kallio, puh. xx
Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, sosiaalityö.

Tutkimuksen julkaisu: Helsingin yliopistossa ylemmän korkeakoulututkinnon opinnäytteet julkaistaan yliopiston avoimessa digitaalisessa arkistossa HELDAssa. (Järjestö x) saa kopion tutkielmasta.

Minulle on selvitetty yllä mainitun tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuksessa käytettävät tutkimusmenetelmät. Olen tietoinen siitä, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista eikä tutkimukseen osallistuminen aiheuta minulle kustannuksia. Henkilöllisyyteni jää vain tutkijan tietoon ja nauhoitettu aineisto hävitetään tutkimuksen valmistuttua. Suostun siihen, että osallistun haastatteluun ja haastattelussa antamiani tietoja käytetään kyseisen tutkimuksen tarpeisiin. Voin halutessani keskeyttää tutkimukseen osallistumisen milloin tahansa ilman, että minun täytyy perustella keskeyttämistäni tai että se vaikuttaa osallistumiseeni (järjestössä x) toimintaan.

Paikka ja aika

Tutkittavan allekirjoitus ja nimenselvennys _____

Sähköpostiosoite

(mikäli toivon, että tutkimusraportti lähetetään minulle sähköpostitse tutkimuksen valmistuttua).

Liite 3. Haastattelurunko

TEEMA: Kokemusasiantuntijatoiminnan sisältö

- Kokemusasiantuntijatoimintaan mukaan lähteminen
- Oma määritelmä miten määrittelee kokemusasiantuntijuuden
- Koulutus kokemusasiantuntijana toimimiseen
- Mitkä asiat ovat tärkeitä kokemusasiantuntijana toimimisessa
- Mitä kaikkea on tehty tässä toiminnassa
- Kuinka usein kokemusasiantuntijaryhmä tapaa

TEEMA: Lastensuojelun asiakkuus ja ihmisten suhtautuminen siihen

- Lastensuojelun asiakkuuden alkaminen
- Kauanko asiakkuus kesti
- Miten lastensuojelun asiakkuuteen on suhtauduttu, kun siitä on kerrottu uusille ihmisille
- Jos on joskus tullut jotain negatiivista suhtautumista, niin kuinka itse silloin reagoi
- Kuinka asiaan on suhtauduttu koulussa
- Kuinka kaverit ovat suhtautuneet
- Millaisia tapaamiset sosiaalityöntekijöiden kanssa ovat olleet
- Miten sosiaalityöntekijät ovat suhtautuneet ls-asiakkuuteen
- Ls -asiakkuudesta kertominen työhaussa, lääkärissä, asioidessa, uusiin ihmisiin tutustuessa
- Tilanteita, että suhtauduttu eri tavalla kun ls asiakkuus on tullut ilmi
- Ls asiakkuudesta kertominen mielellään vai jättääkö kertomatta? Miksi?
- Kokemukset syrjinnästä lastensuojelun asiakkuuden vuoksi
- Kokemukset ennakkoluuloista lastensuojelun asiakkuuden vuoksi
- Häpeän kokemukset lastensuojelun asiakkuuden vuoksi

TEEMA: Kokemusasiantuntijana toimimisen vaikutus

- Onko kokemusasiantuntijaksi tuleminen muuttanut omaa suhtautumista lastensuojeluun yleisesti
- Kokemusasiantuntijana toimimisen vaikutus suhtautumisessa omaan menneisyyteen ja lastensuojeluun liittyviin kokemuksiin
- Seuraako yhteiskunnallista keskustelua lastensuojelusta ja mitä mieltä on siitä

Liite 4. Analyysitaulukko

Yläluokka	Alaluokka	Pelkistettyjä ilmauksia aineistosta
Kokemuksia muiden ihmisten suhtautumisesta lastensuojelun asiakkuuteen	Opettajien suhtautuminen	<ul style="list-style-type: none"> - ylimääräistä sääliä - vapautusta opiskelusta, koska on vaikea elämä - alisuoriutumiseen ohjautuminen - asian tarpeeton korostaminen - liiallinen reagointi
	Ympäristön suhtautuminen	<ul style="list-style-type: none"> - epävarmuus, voiko asiasta puhua - vanhemmilta omaksuttu leimapuhe - varuillaan olo - epävarmuus onko sopivaa seurata omalle lapselle - sääliminen
	Sosiaalityöntekijöiden suhtautuminen	<ul style="list-style-type: none"> - nähdään hankalan perheen lapsena - ei asetuta lapsen puolelle - jätetään yksin - leimaava puhe - annetaan sairaus-leima
	Ihmisten reaktiot lastensuojelun asiakkuuden tullessa ilmi	<ul style="list-style-type: none"> - epäusko - kiinnostus aiheeseen - vetäytyminen - hämmennys
Nuorten käyttämät sopeutumiskeinot leiman kanssa eläessä	Lastensuojelun asiakkuudesta kertominen	<ul style="list-style-type: none"> - kertominen jos asiasta voi olla etua - punnitseminen, kertooko
	Ls -asiakkuudesta kertomatta jättäminen	<ul style="list-style-type: none"> - valehteleminen omasta menneisyydestä - salaaminen

	<p>Kokemusasiantuntijana toimimisen merkitys yhteiskunnallisella tasolla</p> <p>Kokemusasiantuntijana toimimisen merkitys yksilön tasolla</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ymmärrystä viranomaisia kohtaan - ymmärrystä oman itsen kehitykseen - kiitollinen nykyisestä elämäntilanteesta - haluaa vähentää viranomaisten aiheuttamaa sotkua - päässyt puhumaan nykyisille ja tuleville työntekijöille - päässyt vaikuttamaan ministeriön työryhmissä - tuntenut itsensä asiantuntijaksi - saanut antaa ja vastaanottaa vertaistukea - saanut mielekästä tekemistä arkeen - päässyt tutustumaan erilaisiin ihmisiin, verkostoitumaan ja vaihtamaan kokemuksia - mahdollisuus puhua - voi hyödyntää omaa kokemusta - on saanut sisältöä elämään - tuntenut kuuluvansa johonkin - itsestä lähtevää toimintaa - oma kokemus on tullut näkyväksi
--	---	--